

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

Tartalom

TANULMÁNYOK.....	2
Szabóné Sinka Szilvia: Rákócziánya bányáinak történeti és gazdasági áttekintése	2
Gortva János: Az állami polgári fiúiskola alapítása és működésének kezdeti időszaka Pásztón	29
ISMERTETTERJESZTŐ.....	40
Mészáros Ádám: 90 évvel ezelőtt, 1924-ben kezdte meg működését a Romhányi Cserépkályhagyár.....	40
IMPRESSZUM.....	47

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

TANULMÁNYOK

Szabóné Sinka Szilvia: Rákóczibánya bányáinak történeti és gazdasági áttekintése

I. Bevezetés

A tanulmány célja egy Nógrád megyei bányász település bányáinak a bemutatása a kezdetektől a bezárásig. A tanulmány elején általános áttekintést szeretnék nyújtani a nógrádi szénbányászat és a rákóczitelepi bányák történetéről, amelyekhez felhasználtam a nógrádi szénbányászat történetét bemutató szakirodalmakat. Ezek után elemzem a település bányáit történeti és gazdasági szempontból, a munka elkészítése során a Nógrád Megyei Levéltár Bátonyterenye – Tiribesi részleg és a Miskolci Bányakapitányság műszaki-gazdasági iratait dolgoztam és használtam fel. A rákóczibányai bányák közül hármat elemzek alaposan, név szerint Rákóczi tárót, Szurdok és Tökés lejtősaknákat, mert ezekről áll rendelkezésemre a kezdetektől a bezárásig az összes irat, míg sajnos György és Gyula lejtősaknák esetében töredékes dokumentum mennyiség maradt meg főleg a bányák bezárásával kapcsolatban a miskolci bányakapitányságon.

A történelmi probléma, amelyet a tanulmányom során szeretnék megvilágítani a következő: A modernizáció, tehát a korszerűsítés és egyúttal az iparosodás, elsősorban a nagyipar és azon belül is a nehézipar 19. századi magyarországi előretörésének köszönhetően nagymértékben megnőtt az igény nyersanyagok iránt, többek között az egyik legfontosabb hazai ásványkincs, tehát a szén iránt is, így megindult a barnakőszén kitermelése Magyarországon, és egyúttal a nógrádi szénmedencében is. Igazából a 20. században teljesedett ki a szénbányák megnyitása az egyre fokozódó nyersanyaghiány miatt, amelyek maguk után vonták egyúttal a bányákra épülő kolóniák létrejöttét. A bányák tehát hozzájárultak a gyárak, üzemek szénnel történő ellátásához és ezáltal a nagyipar és főleg a nehézipar zavartalan működéséhez, amely a főleg a szocialista gazdaságpolitika egyik legfontosabb eleme volt, hiszen Magyarországot „a vas és az acél országává” akarták tenni, de a 20. században mindig nagy volt jelentősége a nehézipar fejlesztésének és egyúttal fejlődésének is.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

Rá akarok világítani az iparosodás és főleg a nehézipar folyamatos fejlesztésének köszönhetően az említett bányák gazdasági jelentőségére a magyarországi nyersanyagtermelés szempontjából, hiszen széntermelésükkel, tehát nyersanyag biztosításukkal a nógrádi és konkrétan a rákócibányai bányák hozzájárultak a hazai erőművek, üzemek szénrel történő ellátásához.

II. A nógrádi szénbányászat történeti áttekintése

A nógrádi szénmedence Magyarország északi részén található, ahol 20 millió évvel ezelőtt egy tengermedence volt, amely elsekélyedett, majd pedig a folyók hatására kiédesedett. Ebben a környezetben dús vegetáció fordult elő, így lehetőség adódott a széntelepek kialakulására. A nógrádi medence barnakőszén kincsei sokáig rejtőztek a földben. A magyar ipar fejletlensége, a közlekedés korszerűtlensége, az ismeretlen energiaforrások miatti félelem nagyban hozzájárult, hogy a nagyobb szénbányák csak 1848-ban jöttek létre és hozták magukkal a továbbiak nyitását is pl: Kazáron és Mátraszélén. Az első tárók csak 80-100 méterre tudtak behatolni a föld mélyébe. A nagyüzemi bányászat azonban csak a 19. század közepén indult el üzemszerűen.¹

Salgótarján környékén 1766-ban fedezték fel a barnakőszén, de majdnem egy évszázad telt el, mire salgótarjáni irányítással gyakorlati hasznosítása is megvalósulhatott. 1861-ben megalakult a Szent István Kőszénbánya Társulat, de pénzügyi gondjai voltak, így 1868-ban jött létre a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt., amely 78 éves fennállása alatt Magyarország egyik legjelentősebb szénvállalata volt.²

1867. május 9-én a Pest – Hatvan – Salgótarján vasútvonal is elkészült. 1868. augusztus 6-án létrejött Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. fő feladatának tartotta új bányák megnyitását és működéséhez szükséges munkáslétszám biztosítását. A korai szénbányászat idején a

¹Szvirček Ferenc: A nógrádi szénmedence üzemszerű szénbányászatának összefüggő történeti áttekintése, 1848-1992. Salgótarján, 2010, Nógrád Megye Önkormányzata. 1-5. p.

²Szvirček Ferenc: Bányászkiönyv. Salgótarján, 2000, Nógrád Megyei Múzeum. 89.p.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

leglényegesebb a szén használati értékének felismerése volt. Az első időszakban a szénbányákat szakszerűtlenül kezdték el kitermelni.³

A szénbányászat második korszakának meghatározói a tőkés társaságok voltak, amelyek 1868-1896 között jelentek meg, ebben az időszakban a gőzenergia felhasználása a bányászatban lényeges előrehaladást biztosított. A harmadik korszaka a megyei bányászatnak 1896-1910 közé tehető, ekkor már az elektromos energia győzedelmeskedik, itt hasznosítják elsőként ezt az energiaforrást. A bányászat negyedik korszakát 1910-1924 közé teszik, amikor a bányaszállítást, a vontatást is korszerűsítették és a lejtős aknák is elterjedtek. A dinamikus fejlődést azonban az első világháború komoly próbatétel elé állította. A szénmedence északi részein lévő területek kezdtek kimerülni, a felszín közelében található jó minőségű szén kifogyott, így a medence középső részére és a mélyebbi területekre helyeződött a bányászat hangsúlya. A medence ötödik korszaka 1924-1945 közé tehető, ekkor az újabb kis vállalkozások a régebbi szénbányák bennhagyott kincsei után kezdtek el érdeklődni.⁴

Az 1938 és 1944 közötti bányászat esetében a hadigazdálkodás meghatározó volt, mivel a háború egyre több szenet igényelt, amit úgy tudtak biztosítani, hogy a már leállított kis szénbányákat újra megnyitották, valamint növelték a munkanapok számát is. A felszabadulás előtt a nógrádi szénmedence már négy bányakerületre oszlott: zagyvai, zagyvapálfalvai, kisterenyei és mizserfaira.⁵

1945. december 6-án a Magyar Nemzetgyűlés határozott arról, hogy a szénbányákat 1946. január 1-jével állami kézbe veszi, majd 1946. október 1-jével a teljes szénbányászatot állami kezelésbe vették. A Magyar Állami Szénbányák Rt. Nógrád-Hevesi Bányakerületi Igazgatósága kereteiben kezdte működését. Őt körzetbe szervezték a bányákat Nógrád megyében: zagyvai, zagyvapálfalvai, kisterenyei, mizserfai, nagybáttonyi.⁶

³Domonkos Lajos (szerk.): A szénbányászat és a bányászélet Nógrád megyében 1861-1962. Salgótarján, 1962, Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága. 6-7.p.

⁴Szvicsek 2010: i.m. 6-11.p.

⁵Lassan József: A nógrádi szénbányászat felszabadulás után műszaki története. 2. kötet. Salgótarján, 1984, Nógrádi Szénbányák. 50-57. p.

⁶Benke István (főszerk.): A magyar bányászat évezredek története 2. kötet. Budapest, 1997, Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület. 358. p.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

Az első hároméves terv fő célkitűzése volt, hogy helyrehozzák az ország iparát, valamint 1938 termelési színvonalát túlszárnyalják. Komoly kihívás hárult a szénbányászatra, több feladatot kellett megoldaniuk, a nagybányai körzetben új bányákat tártak fel (Kányás, Ménkes), a működő bányák termelését új aknák megnyitásával és a külszíni bányászat fejlesztésével akarták megvalósítani. Az első ötéves terv fő célja a nehézipari termelés megduplázása volt, ebben az időszakban még nagyobb felelősség hárult a szénbányákra. A cél eléréséhez először is fel kellett számolni a szénbányák elmaradottságát, ehhez több részfeladatot is el kellett látniuk. Nagy beruházások kellettek, hogy új bányákat tudjanak létesíteni, a megkezdetteket folytatni kellett. A bányagépgyártás és az újfajta gépek sorozatgyártása lényeges szempont volt a bányászati munka megkönnyítése érdekében. A műszaki színvonal emelését új szállítóberendezések, technikák kialakításával tartották fontosnak, önálló elszámolási egységeket a termelés és a gazdaságosság növekedése érdekében akartak létrehozni. A műszaki és munkás emberek szakmai képzését, és a munkások áthelyezését a létszámellátás szempontjából tartották lényegesnek. Az első hároméves tervidőszak végére a nógrádi széntermelés az 1946-os évnek a 150%-át, míg az országosnak a 186%-át érte el. A széntermelés azonban már az első hároméves terv során is alig bírta kielégíteni az ipar tervezett fejlődését, az első ötéves terv idején pedig az ipar nagymértékű fejlesztését tűzte ki célul a kormányzat, amelyre a széntermelés esetében nem voltak meg a feltételek. A tervnek csak 98,1%-a teljesült az öt év alatt.⁷

Az 1947-1949 közötti évek hároméves tervidőszaka a terjeszkedő fejlesztés időszakának tekinthető. Jelentősen megnőtt az újonnan megnyitott bányáknak a száma. A korszakot szokás a „széncsaták” időszakának is nevezni, mivel a hazai ipar növekvő igényeit munkaversenyek hirdetésével tudták előteremteni. Újnak számított, hogy a földalatti munkák esetében a nők száma lényegesen megemelkedett, akiknek többsége a későbbiekben elvégezte a gépkezelői tanfolyamot is, de többen közülük a vajúrokkal együtt fejtették a szén 1958-ig. A szakképzetlen fiatalság számára Nagybányán 1949-ben elindult a vajúrtanulók képzése is. Az első ötéves terv elején a nógrádi szénmedencének a fő feladata az volt, hogy megfelelő szénrel lássa el az ország szükségleteit. 1950 és 1962 között 33 új szénbányát helyeztek

⁷Lassan 1984, 2.köt.: i.m.74-89.p.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

üzembe Nógrád megyében. A növekvő széntermelés a mizserfai, kazári, mátranováki és zagyvai körzet bányái által jött létre.⁸

Az államosítások után a kazári körzet volt az, ahol a legtöbb új bányát megnyitották a nógrádi szénmedencében, többek között 1950-ben a Szurdoki lejtaknát, illetve a Rákóczi-tárót, 1952-ben Tökés, 1955-ben György, 1956-ban Gyula lejtősaknát.⁹

A nógrádi szénmedence feltárása és egyben megismerése akkor lendült fel, amikor 1960-ban megalakult a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. és a Pest-Lőrinc Zolyomi Vasút és a Szent István Kőszénbánya Rt., a megépült vasutat azonban 1967-ben államosították. A Szent István Kőszénbánya Rt és a SKERT felismerte a medence mélyében rejlő értéket, így megkezdte ezek tervszerű feltárását és kiaknázását.¹⁰

Míg az első ötéves időszakot a mennyiségi meghatározás jellemezte, a második ötéves terv 1956-ban indult el hivatalosan, de a politikai feszültségek miatt 1957-et tekintik a második ötéves terv elindító időszakának. 1956-1960 között már a gazdaságossági kérdések kerültek előtérbe, bár a széntermelés csak 3 %-ot növekedett évenként, míg az első ötéves tervben 15 %-ot. A harmadik és a negyedik ötéves időszakban, tehát 1966-1975 között már a szén helyett a szénhidrogének irányába mutatott átbillenni az energiamérleg.¹¹

1965-öt követően a szénhidrogén alapú energiahordozók kerültek előtérbe, majd a Paksi Atomerőművet is elindították, így a szén gazdasági szerepe teljesen átértékelődött. Csökkentették a nógrádi szénmedence termelését, így a kicsi, korszerűtlennek tartott bányákat elkezdték sorra bezárni. Azonban 1972-1973-ban bekövetkezett az „olajárrobbanás”, ennek következtében nem fejlesztették vissza tovább a szén termelését. 1974-től csak négy nagybányai körzetben található bánya vett részt a mélyművelésben: Ménkes, Kányás, Tiribes

⁸Szvirček, 2010: i.m. 12-14.p.

⁹Benke 1997, 2. köt.: i.m. 363.p.

¹⁰Miskolci Bányakapitányság (a továbbiakban: MBK) NSz 6589 Fő 106. Szurdoki kutatási terület összefoglaló földtani jelentése.

¹¹Lassan 1984, 2. köt.: i.m.106-110.p.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

és Szorospatak. Az 1970-es évek második fele volt az, amikor technológiailag is fejlesztették a nógrádi szénmedencét.¹²

1990-ben indult meg a nógrádi bányák végleges bezárása. Tiribest már 1987-ben bezárták, 1990-ben a szorospataki és a kányási bánya működését is beszüntették, Ménkes is egyre rosszabb helyzetbe került, 1993-ban pedig teljesen megszűnt a széntermelés a nógrádi szénmedencében.¹³

1989-ben indítottak egy kéregbányát Nyírmeden, de a telepített kéregbányákat is 1992 novemberében megszüntették. 2005. október 6-án a Nógrádi Szénbányákat törölték a cégjegyzékből, ezzel teljesen megszűntek létezni is.¹⁴

III. Rákóczibánya környéki bányák történeti áttekintése

1944-ig Nemti község, az akkori nevén Nemti-bányának nevezett településsel együtt a kisterenyei körzethez tartozott. 1946. január 1-jével a bányákat állami kézbe vették, ekkortól kezdődtek meg az akkor már kazári bánya körzethez tartozó területeken a legtöbb bányamegnyitás, elsökként nyitották meg kapuikat a rákóczibányai bányák is.¹⁵

Az 1940-es évek végétől megfigyelhető a termelés alakulása által, hogy a mizserfai és kazári bányák széntelepének kifogyóban voltak, ezért elhatározták, hogy egy régebbi tervet valósítanak meg, vagyis a kazári és mizserfai osztályozókat megszüntetik, és a két üzem termelését a kisterenyei osztályozóra fogják szállítani. A kisterenyei alagutat 1949-ben a kazári oldalra is megnyitották, így megkezdődhetett a Mizserfán és Kazáron termelt szén kisterenyei osztályozóra szállítása, ezáltal létrejött a kisterenyei koncentráció. A termelés növekedését az új, vagyis a kisterenyei osztályozó nem tudta ellátni, ezért úgy látták, hogy szükséges egy törő-osztályozó építése a kazár-mizserfai oldalon is, 1952-ben ideiglenesen

¹²Szvircek 2010: i.m. 17-19.p.

¹³Benke 1997, 2. köt.: i.m. 366.p.

¹⁴Szvircek 2010: i.m. 21-22.p.

¹⁵Benke 1997, 2. köt.: i.m. 358. p.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

lengőrostát és töröt építettek, de ez a megoldás műszakilag nem volt megfelelő, így rövid életű lett.¹⁶

A kazári bányáüzem részeként Rákóczibányán 5 bányát nyitottak meg az államosítás után, Szurdok lejtősaknát 1950-ben, Tökés lejtősaknát 1952-ben, György lejtősaknát 1955-ben, Gyula lejtősaknát és külfejtést 1956-ban, és Rákóczi-tárót 1959-ben, amely tanbányaként üzemelt 1959-1967 között.¹⁷

Az államosított szénbányák keretei között a kazári bányák a mizserfai bányakerülethez tartoztak 1946-tól. 1947-ben 21 bányáüzem működött, amelyekben belül 46 termelő bánya volt a szénmedencében. 1947-1955 között termelésbe lépett 23 bánya viszonylag gyenge III. minőségű teleppel rendelkezett, és ezáltal 15 bányát beszüntettek, közben azonban újak is megnyitották kapuikat, mint a 3 rákóczibányai bánya, György, Gyula és Szurdok lejtősaknák.¹⁸

A rákóczibányai bányák a gyulai osztályozó és hőerőműre termelték a szenet, amelyeknek a fő fogyasztói a tiszapalkonyai, mátravidéki és borsodi hőerőmű, az utóbbi főleg akkor fogadta az osztályozó szenét, ha a tiszapalkonyai nem tudta befogadni.¹⁹

1964-től a termelés csökkenő tendenciájúvá vált, ami nem volt összefüggésben a szénvagyon alakulásával. Az 1967-es termelési terv 2,8 millió tonna, vagyis további visszaesés figyelhető meg, egyben a kutatási terjedelem is csökkent. A Tröszt Geológiai Osztálya a jobb minőségű szénterületek megkutatásával, a működő aknák új termelési szelvényeinek a javításával, szénminősítési vizsgálatok közvetett irányításával igyekezett a szénmedence gazdaságosságát megközelíteni, mégis felhívták a figyelmet, hogy a működő aknák jelentős számú bezárásával az eddig is kitermelhető szénvagyon jelentős csökkenést fog ez által mutatni.²⁰

¹⁶Lassan József: A nógrádi szénbányászat felszabadulás utáni műszaki története 1945-1980. 1. kötet, Salgótarján, 1984, Nógrádi Szénbányák, Salgótarján. 121. p.

¹⁷Uo. 34.p.

¹⁸Kazári évszázadok. Kazár Község Önkormányzata, Kazár, 2000. 184.p.

¹⁹Lassan 1984. 1.köt.: i.m. 217.p.

²⁰MBK NSz 6559 Fő 98. Nógrádi Szénbányák készletmérlege, 1967.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

1990-ben indult meg a nógrádi és egyben Rákóczi-bánya környéki bányák végleges bezárása. Tiribes már 1987-ben becsukta kapuit, 1990-ben a szorospatoki és a kányási bánya működését is beszüntették, Ménkes is 1993-ban teljesen megszűnt a széntermelés a nógrádi szénmedencében.²¹

IV. Rákóczi-bánya bányái a kezdetektől a bezárásig

1. Általános áttekintés

Az államosítások után a kazári körzet volt az, ahol a legtöbb új bányát megnyitották a nógrádi szénmedencében, többek között 1950-ben a Szurdoki lejtaknát, illetve a Rákóczi-tárót, 1952-ben Tökés, 1955-ben György, 1956-ban Gyula lejtősaknát. 1950 és 1956 között nyitotta meg kapuit tehát Rákóczi-bánya 5 barnaköszén bányája.²²

1. táblázat: Rákóczi-bánya bányáinak szénvagyona (Készlet 1000 tonnában)²³

Feltárt szénvagyon	1954	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965
György	-	0,67 1	18,3 18	4,9 58	5,4 83	5,9 36	-	68,6 77	66,58
Gyula	-	1,00 5	20,5 1	6,4 07	5,9 85	6,3 12	149, 636	79,3 98	63,15 3
Rákóczi	-	-	-	-	-	-	-	31,7 31	28,03 9
Szurdok	1,59 1	1,35 75	16,4 53	2,2 06	3,7 29	4,0 98	176, 238	93,1 98	127,7 64
Tökés	1,17 6	-	17,5 66	5,9 74	5,7 99	6,5 71	-	100, 52	120,3 66
Összesen	2,76 7	3,03 35	72,8 47	19, 545	20, 996	22, 917	325, 875	373, 524	405,9 02

²¹Benke 1997, 2. köt.: i.m. 366.p.

²²Uo.363.p.

²³Nógrád Megyei Levéltár. A szénbányászati műszaki-gazdasági jelentése, 1954-1971. (rendezetlen anyagok)

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

Feltárt szénvagyon	1966	1967	1968	1969	1970	1971	Összesen
György	46,00 3	-	-	-	-	-	216,626
Gyula	33,26 5	11,24 9	-	-	-	-	376,92
Rákóczi	-	10,19 4	2,48	55,55	144,2 2	89,1	361,314
Szurdok	121,5 98	111,4 08	148,7 6	117,4 51	22,4	-	948,252
Tőkés	94,61 5	26,86 8	-	-	-	-	379,455
Összesen	295,4 81	159,7 19	151,2 4	173,0 01	166,6 2	89,1	2282,57

A feltárt szénvagyon esetében látszik, hogy csak 1954-től állnak rendelkezésre adatok, de sajnos 1954-1958 között a levéltári adatok szintén teljesen hiányosak, a többi év esetében bár már megvannak az anyagok, de több esetben csak részlegesek, tehát egy vagy több bánya adatai hiányoznak. A meglévő adatokból megállapítható, hogy a legtermékenyebb év 1965 volt, 405,92 ezer tonna értékkel. A legtöbbet termelő bánya pedig Szurdok volt 948,252 ezer tonnás értékkel. A legkevésbé termékeny év, ahol mindegyik bánya adata rendelkezésre állt 1964 volt, ekkor 373,524 ezer tonnát termeltek. A meglévő adatok alapján pedig a legkevésbé termékeny bányák György 216,626 ezer, Rákóczi 361,314 ezer, valamint Gyula lejtősakna voltak, 376,92 ezer tonnával. A három bánya közül pedig Rákóczi táró és egyben tanbánya termelte a legkevesebbet.

A Tröszt Geológiai Osztályának áttekintő tájékoztatójában olvasható a Nógrádi Szénbányászati Tröszt 1967. január 1-jei helyzetének alakulása, amely szerint igyekezett a szénmedence gazdaságosságát megközelíteni, mégis felhívták a figyelmet, hogy a működő aknák jelentős számú bezárásával az eddig is kitermelhető szénvagyon jelentős csökkenést

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

fog ez által mutatni. A magyarázóban megtalálható Rákóczibánya négy bányájának rövid tájékoztatása, amelyek már két esetben bezárások néhány adatát mutatják be.²⁴ Ez azért van így, mert György lejtősaknát már 1966-ban, Gyulát és Tökést pedig egy évre rá, tehát 1967-ben zárták be.²⁵

2. táblázat: Rákóczibánya öt bányájának összes megkutatott készletmérlege 1967. I. 1-jei helyzet szerint (Készlet 1000 tonnában)²⁶

Bánya	Termelés	Termelési veszteség	Összesen
György	49	14	63
Gyula	35	5	40
Rákóczi tanbánya	18	2	20
Szurdok	123	31	154
Tökés	97	22	119

A bányák összes megkutatott készletmérlege alapján megállapítható, hogy a legkisebb termelést György lejtősakna produkálta 63 ezer tonnával, ami azzal magyarázható, mint a fentiekben említettem, hogy 1966-ban a bányát bezárták, ezek már csak az utótermelések értékei. A legnagyobb termelési értéket Szurdok lejtősakna adta 154 ezer tonnányi összes termeléssel. Gyulát és Tökést 1967-ben bezárták, ennek ellenére többet termeltek, mint Rákóczi tanbánya, a két bánya közül mégis Tökés termelése emelkedik ki 119 ezer tonnás készletméréssel, amely mutatja az előző táblázathoz hasonlóan, hogy Gyula lejtősakna sokkal kevésbé termelékeny, mint Tökés. A termelés azonban Szurdok lejtősaknában a legkiemelkedőbb, 154 ezer tonna össztermeléssel.

Az 1967-ben bezárt Gyula, Szurdok és Tökés lejtősaknákról még teljesebb képet kaphatunk az OÁB határozatok segítségével, amelyek külön foglalkoznak ezen két bányá

²⁴MBK NSz 6559 Fő 98. Nógrádi Szénbányák készletmérlege, 1967.

²⁵Lassan 1984, I. köt.: i.m. 142-144.p.

²⁶MBK NSz 6559 Fő 98. Nógrádi Szénbányák készletmérlege, 1967.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

bezárásával is, valamint a szurdoki felhagyási tervekből összefoglaló készletszámítást kaphatunk.

3. táblázat: Tőkés lejtősakna összefoglaló jelentése és készletszámítása (1965) (Készlet 1000 tonnában)²⁷

Földtani	Műrevaló	Kitermelhető	Összesen
5,900	5,760	4,897	16,557

4. táblázat: Gyula II.-III. rekonstrukciós terület összefoglaló jelentése és készletszámítása (1967)

(Készlet 1000 tonnában)²⁸

Telep	Összes földtani készlet	Műrevaló készlet
II.	1,197	-
III.	3,806	-
II. + III.	5,003	-

5. táblázat: Szurdok összefoglaló készletszámítása (1970) (Készlet 1000 tonnában)²⁹

Műrevaló	Nem műrevaló	Kitermelhető	Összes
139	1781	103	2023

Tőkés lejtősaknánál megállapítható, hogy műrevaló (földtani vagyon azon része, amelyet a kutatói zárójelentésben kitermelésre alkalmasnak minősítettek) és kitermelhető készletekkel egyaránt rendelkezik még, ellentétben Gyuláról, ahol már műrevaló készlet egyáltalán nem áll rendelkezésre sem a II. sem a III. telep esetében. Szurdok lejtősakna készletszámításából

²⁷MBK ÉMO 575-5. OÁB határozatok jelentés nélkül, 1965-1969.

²⁸Uo.

²⁹MBK NSz 6274 Fő 44. Szurdok lejtősakna I. és III. telepének felhagyási terve, 1970.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

megállapítható, hogy rendelkezik nem műrevaló készlettel is (a földtani vagy az azon része, amelyet a kutatási zárójelentésben kitermelésre alkalmatlannak minősítettek), mint Tökés lejtősakna, Gyula a kivétel, ahol már azonban egyáltalán nem található kitermelésre alkalmas készlet. Megállapítható, hogy a 3 bánya közül Tökés rendelkezik a legnagyobb kitermelhető készlettel, 16,557 ezer tonnával.

Rákóczi és Tökés aknákra felhagyási kérelmet kértek és kaptak 1967 év közepén, azonban Rákóczi bánya III. telepét, illetve az ehhez kapcsolódó Tökés III. telepének egy részét piaci okok miatt érdekesnek találták még a kitermelésre és szenét a helyi Vízvásztói Erőműnek eladni, még ha nem is volt gazdaságos, ennek ellenére a termelés tehát újra megindulhatott.³⁰

1969. január 1-jén megalakult a felhagyási üzemréteg a bányák felhagyásának szervezettebbé tétele érdekében, amelynek feladata a megszűnt bányák anyagainak, gépeinek, berendezéseinek kimenekítése. Ezt követően 1970-ben Szurdokot, és 1971-ben Rákóczi-tárót is bezárták, ennek következtében megszűnt az összes rákóczi-bányai bánya. A szurdoki telephelyet a Kazári Zöldmező TSZ vette át, Gyula-rakodót a Magyar Vasötvözetgyár, Rákóczi-tanbányát a Magyar Állami Földtani Intézet vette át.³¹

2. Rákóczi-bánya három bányájának a történelmi és gazdasági bemutatása

A Rákóczi-bánya szénvagyont bemutató adatokból is látszik tehát, hogy a két gazdaságilag leggyengébb bányák György és Gyula lejtősaknák. Ezen megállapítást alátámasztották a miskolci bányakapitányságon talált iratok is, mert hiányosan állnak rendelkezésre róluk anyagok, valamint a bezárásukról is csak néhány adatot lehet találni, ezért a két nagyobb bányát elemzem a következőkben, amelyek név szerint a következők: Szurdok és Tökés lejtősaknák. Rákóczi táró és egyben tanbánya hiába tartozott a leggyengébb teljesítményű bányák körébe, de mivel nagyon lényeges volt tanulási célok miatt, ezért iratai rendezetten és nagy mennyiségben álltak rendelkezésre.

³⁰MBK NSz 6271 Fő 44. Rákóczi bánya felhagyási kérelme, 1971.

³¹Lassan 1984, 1. köt.: i.m. 142-144.p.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

a. Rákóczi táró és tanbánya

Rákóczi tanbánya a nógrádi barnaköszén medence középső részén helyezkedett el, a Mizserfai Bányüzemhez tartozott. Északkeleti és keleti részén Tökés, délen pedig György lejtősakna található. A tanbányát 1957. január 1-jén helyezték üzembe, azonban ebben az évben még termelést nem produkált. Tökés délnyugati területén az 1959-es év folyamán Rákóczitelepi tanbánya néven működő üzemek sorába léptették. Rákóczi bányát tehát táróval együtt nyitották meg 1957-ben, az első termelési év azonban 1960-ban volt.³²

Rákóczi bányateleptől keleti irányban II. és III. telep fejlődött ki, amelyek közül a III. telepet művelték. A terület feltárása az úgynevezett Rákóczi tanbánya táróval történt. Jellemző fejtési technológiái a kamra és pásztafejtés voltak.³³

1. kép: Rákóczi tanbánya 1957-1971

³²MBK NSz 6270 Fő 44. Rákóczi tanbánya bezárása és készletelszámolása, 1971.

³³MBK ÉMO 4598. Szakértői vélemény Rákóczi tanbánya nyitott bányatárságának biztonságtechnikai állapotáról, 1995.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

2. kép: Rákóczi-táró eredeti faácsolatai

6. táblázat: Rákóczi tanbánya összes megkutatott barnakőszén készletmérlege (Készlet 1000 tonnában)³⁴

Év	Termelés	Termelési veszteség	Összesen
1960	8,4	0,6	9
1961	19	-	19
1962	25,6	1,4	27
1963	32	2	34
1964	30,2	3,8	34
1965	35,5	3,5	39
1966	31	3	34
1967	18	2	20
1967. július 1.	6,5	0,5	7

³⁴MBK NSz 6270 Fő 44. Rákóczi tanbánya bezárása és készletelszámolása, 1971.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

A készletmérlegek alapján megállapítható, hogy a legtermékenyebb időszak 1965, amikor a 39.000 tonnát érte el az összes termelés, míg a második legtermékenyebb éve a bányának az 1963, 1964 és 1966-os évek voltak, amikor is az összes termelés a 34 ezer tonnát elérte. Ezen 3 év közül is a legsikeresebbnek az 1963-as számított, mert ekkor a termelés 32 ezer tonna értéket mutatott, a termelési veszteség is ebben az esetben volt a legkevesebb, 2 ezer tonna értékkel. 1961 az egyetlen év, amikor nem mutatható ki termelési veszteség. A legkevésbé termelékeny évek az 1960 és 1967-es évek, a termelés kezdetének és záró időszakának a dátumai, ezek közül is 1967 a leggyengébb, amikor csak 6,5 ezer tonna a tiszta termelése Rákóczi tárónak. A legkevesebb termelés veszteség 1960-ban következett be, és 0,6 ezer tonnát tett ki, míg a legnagyobb veszteség 1964-ben történt, 3,8 ezer tonnás értékkel.

Az évenkénti készletmagyarázóban és Rákóczi táró összes megkutató barnakőszén készletmérlegében is olvasható, hogy a tanbányában 1967. július 1-ig kitermeltek 6,5 ezer tonna barnakőszén, amely esetében 0,5 ezer tonnányi termelési veszteség következett be, tehát ebben az esetben fél éves termelést lehet meghatározni. A termelés tehát teljesen megszűnt és már csak rablási munkákat végeztek. Gazdaságossággal kiértékelhető termeléssel nem rendelkezett, mert a bánya, mint a neve is utal rá, oktatási célokat szolgált.³⁵

A Nógrádi Szénbányák Vállalat északi üzemeit tehát fokozatosan a termelési terveknek megfelelően felhagyta.³⁶ Rákóczi bányát 1967. július 1-jén gombatermelésre rendezte be a Nógrádi Szénbányák Igazgatósága. A szénvagyon megmaradt ezáltal, és kijelentették, hogy termelés nem fog történni. Rákóczi tanbányának tehát gazdaságosan kitermelhető, vagyis művealó kőszénvagyonra nem volt, ezért is kérték a bánya bezárását.³⁷

A bánya tehát 1967-ig tanbányaként működött, Rákóczi és Tökés aknákra felhagyási kérelmet kértek és kaptak ugyanazon év közepén, azonban Rákóczi bánya III. telepét, valamint az ehhez kapcsolódó Tökés III. telepének egy részét érdemesnek találták a kitermelésre és a helyi Vízvásztói Erőműnek adták el, még ha nem is tartották a termelést a

³⁵Uo.

³⁶MBK NSz 6271 Fő 44. Rákóczi bánya felhagyási kérelme, 1971.

³⁷MBK NSz 6270 Fő 44. Rákóczi tanbánya bezárása és készletelszámolása. 1971.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

szakemberek gazdaságosnak. 1971. július 1-én azonban a bányában véglegesen beszüntették a termelést.³⁸

Rákóczi-tanbányát a Magyar Állami Földtani Intézet vette át.³⁹

b. Szurdok lejtősakna

A szurdoki lejtősakna a nógrádi barnaköszén medence középső területén a Salgótarjáni járásban, a mizserfai területen belül helyezkedett el, Kazár és Homokterenye községek határában. Szervezetileg is a Nógrádi Szénbánya Vállalat Mizserfai Üzemegységéhez, míg közigazgatásilag a Salgótarjáni járáshoz tartozott.⁴⁰ Szűkebben behatárolva közigazgatásilag tehát Kazár községhez, bányaművelés szempontjából pedig a Mizserfai Bányüzemhez tartozott. A bányüzemet délről Tökés I. telepi művelése övezte.⁴¹ Szurdokon 1947-ben telepített lejtaknával behatoltak az I. telep mélységéig és le is fejtették, közben már a III. telep feltárása is folyamatban volt. 1958. január 1-jén az épülő bányák között tartották számon, 1959 és 1962. január 1-e között a mérlegmagyarázóból kitűnik, hogy a bányüzemnél vágatkutatás csak kategóriaváltozást idézett elő és változást nem tudtak kimutatni. Az akna 1963. január 1-jétől az épülő bányák közül a működőbe került át.⁴²

A szénmező viszonylag jól megközelíthető, mivel a területen halad át a Kisterenye-Mátraszele, valamint Salgótarján-Kazár közötti bekötő út, átszeli a Mizserfa-Kazári keskenynyomtávú villamos vontatású vasútvonal is, délnyugaton pedig 2 km-re Rákóczi (Nemti) bánya helyezkedett el. A bánya megnyitása után a kitermelt szenet keskeny nyomtávú vasútvonalon Gyula rakodóra szállították. A kitermelendő szénmennyiséget mátravidéki,

³⁸MBK NSz 6271 Fő 44. Rákóczi bánya felhagyási kérelme 1971.

³⁹Lassan 1984, 1. köt.:i.m. 142-144.p.

⁴⁰MBK NSz 6274 Fő 44. Szurdok lejtősakna I. és III. telepének felhagyási terve, 1970.

⁴¹MBK NSz 6929 Fő 163. Szurdoki kutatási területéről összefoglaló földtani jelentés és készletszámítás, 1958.

⁴²MBK NSz 6274 Fő 44. Szurdok lejtősakna I. és III. telepének felhagyási terve, 1970.

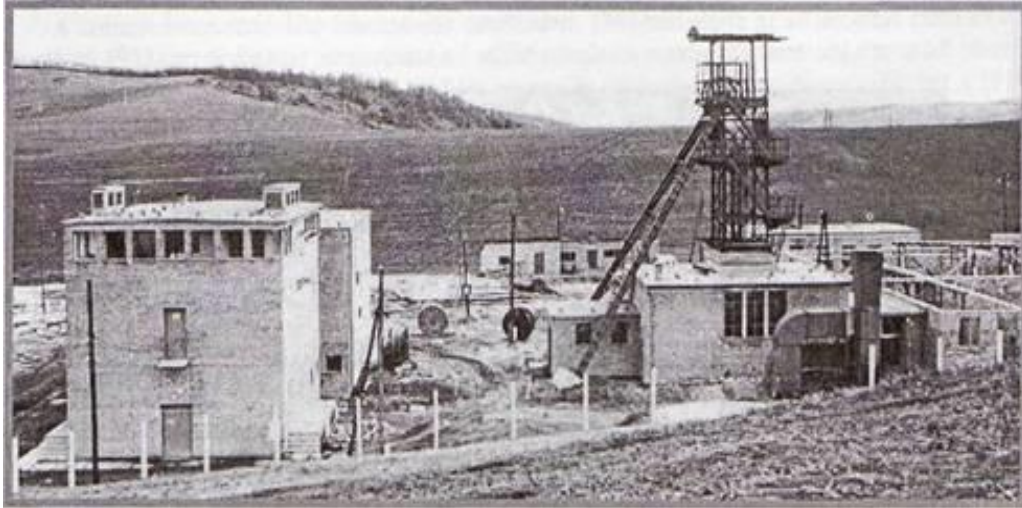
LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

valamint tiszapalkonyai hőerőműveknek szállították és tervbe vették, ha elkészül a Nemti Hőerőmű (1965-1970), akkor a termelést oda irányítják majd át.⁴³

3. kép Szurdoki lejtősakna (1950-1970)

7. táblázat: Szurdok lejtősakna összes megkutatott barnakőszén készletmérlege
(Készlet 1000 tonnában)⁴⁴

Év	Termelés	Termelési veszteség	Összesen
1959	32	3	35
1960	13	2	15
1961	31	1	32
1962	58	8	66
1963	71	18	89
1964	104	11	115
1965	96	26	122
1966	130	46	176
1967	123	31	154
1968	114	62	176
1969	121	12	133

⁴³MBK NSz 6929 Fő 163. Szurdoki kutatási területéről összefoglaló földtani jelentés és készletszámítás, 1958.

⁴⁴MBK NSz 6274 Fő 44. Szurdok lejtősakna I. és III. telepének felhagyási terve, 1970.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

1970	114	18	132
1970. április 1.	22	4	26

A készletmérlegből kitűnik, hogy a több mint tíz éves termelési időszak alatt a legtermelékenyebb éveknél az 1966 és 1968-asak számítottak, azonban ezen két évből is az 1966-os tekinthető sikeresebbnek termelékenységi szempontjából, mert ekkor 130 ezer tonna tiszta termelés és csak 46 ezer tonna termelési veszteség keletkezett, míg 1968-ban 16 ezer tonnánál több veszteséget lehet megállapítani. A legkevésbé termelékeny év pedig a bányák megnyitása után következő, tehát az 1960-as, amikor csak 15 ezer tonnát termelt összesen Szurdok, amely a többi évben termelési veszteség értéke. Az összes megkutatott készletmérlegből kitűnik, hogy 1964-1970 között a termelés nem esett 100 ezer tonna alá. A termelés kezdő éveiben, egészen 1960-1963 közötti időszakban látható a készletmérleg gyengébb értéke. A legkevesebb termelési veszteség 1961-ben következett be, ekkor csak 1 ezer tonna, míg a legnagyobb 1968-ban következett be 62 ezer tonnás értékkel.

A készlet visszahagyási kérelemben olvasható, hogy az 1969. évi költség szint javulást mutatott az 1968. évhez viszonyítva, ami abból indult ki, hogy 1969-ben minimális elővétel mellett nagyrészt fejtésből adódott a termelés. Az évek során azonban az önköltség és a költség szint romlása gazdaságtalan költséget idézett volna elő, így a Nógrádi Szénbányák Vállalat termelési volumenének csökkenése nem tette lehetővé Szurdok-aknaüzem további üzemelését. Mivel az ásványvagyon leművelése nem gazdaságos, így célszerű az ásványvagyon I-III. telepének a felhagyása.⁴⁵

A művelést 1970. április 1-jén véglegesen megszüntették, a bányaművelés beszüntetését és a szénvagyon visszahagyását a művelés gazdaságtalan költségei indokolták, mivel az önköltség 344,35 Ft/ tonna, a költség szint pedig 131%. A bányában bennhagyott szénvagyon 50 vagon/ nap termeléssel számolva 13 év időtartamra volna elegendő. A bányák felhagyásával kapcsolatos munkák 1971. március 31-re nyertek végleges befejezést.⁴⁶

⁴⁵Uo.

⁴⁶MBK ÉMO 18481. Mizserfa, Szurdok és Gusztáv akna felhagyott bányauzemek, 1970.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

Szurdok lejtősakna az 1970. évi készletszámításából megállapítható, hogy rendelkezik nem műrevaló készlettel, amely 1781 ezer tonna, míg a műrevaló és kitermelhető barnaköszén mennyiség pedig 242 ezer tonna.⁴⁷A szurdoki telephelyet a Kazári Zöldmező TSZ vette át.⁴⁸

Kazár III. (Szurdok I. akna) szünetelésére műszaki üzemi tervet fogadtak el 2003-ban, mert a bányatelken nyitott bányatérség nincsen, tehát úgy kell tekinteni, mint egy bezárt bányát és úgy kell tekinteni, mint egy működésében szünetelni kényszerülő lejtősaknát.⁴⁹

c. Tőkés lejtősakna

Tőkés lejtősakna a nógrádi barnaköszén medence középső részén helyezkedik el Kisterenye és Mizserfa között.⁵⁰ Tőkés bánya Nógrád megyén belül tehát a salgótarjáni járásban, északnyugatról Szurdok lejtősakna, valamint délről Rákóczi tanbánya művelés alatt lévő területen található.⁵¹

Az akna közigazgatásilag Nemti községhez, míg bányaművelés szempontjából Mizserfa bányüzemhez tartozott. Portalanított úton Kisterenye és Mátraszele felől, részben portalanított, részben makadám úton Kazár község felől közelíthető meg. A kibányászott kőszén a gyulai osztályozóra szállították és ott rakodták vasúti kocsikba. Tőkés területének a kutatását már a 19. században megkezdték, az I. számú telepet 1898-1931 között leművelték. A II. telep minősége nógrádi vonatkozásban elég jónak mondható, a III. telep pedig átlagosnak felelt meg.⁵²

Tőkés lejtősaknának termelési szempontból a belépési éve 1956 volt, amelyet az összes megkutatott barnaköszén készletmértégből jól ki lehetett mutatni. Az igazán aktív termelés azonban 1957-ben indulhatott meg, ekkor I. telep területét a feltárási lehetőségek figyelembevételével körülbelül 1/3 résszel csökkentették és ezt egyéb területekhez csatolták.⁵³

⁴⁷MBK NSZ 6274 Fő 44. Szurdok lejtősakna I. és III. telepének felhagyási terve, 1970.

⁴⁸Lassan 1984, I. köt.:i.m. 142-144.

⁴⁹MBK ÉMO 12933. Kazár III. (Szurdok I. akna) szüneteltetése műszaki üzemi terv. 2004-2006. (2003)

⁵⁰MBK NSZ 6143 Fő 30. Tőkés lejtősakna rekonstrukciójának teljes kutatási terve, 1964.

⁵¹MBK NSZ 6275 Fő 44. Tőkés lejtősakna bezárása és készletelszámolása, 1967.

⁵²MBK NSZ 6143 Fő 30. Tőkés lejtősakna rekonstrukciójának teljes kutatási terve, 1964.

⁵³MBK NSZ 6275 Fő 44. Tőkés lejtősakna bezárása és készletelszámolása, 1967.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

8. táblázat

*Tökés lejtősakna összes megkutatott barnaköszén készletmérlege
(Készlet 1000 tonnában)⁵⁴*

Év	Termelés	Termelési veszteség	Összesen
1956 belépő	83	-	83
1957	101,2	24,8	126
1958	103,6	10,4	114
1959	107,8	16,2	124
1960	129	19	148
1961	125	17	142
1962	120,3	13,7	134
1963	129	38	167
1964	114,1	15,9	130
1965	105,1	7,9	113
1966	122	24	146
1967	97	22	119
1967. május 31.	27	6	33

Az összesített barnaköszén készletmérleg alapján megállapítható, hogy a 10 év alatt, amíg a bánya működött, 100 ezer tonna alá csak az 1956-os kezdő és az 1967-es záró évekre esett a termelés, de ez azzal magyarázható, hogy ezek nem teljes évek voltak. A legtermelékenyebb év az 1963-as, ekkor a bánya összesen 167 ezer tonnát termelt, de itt a legnagyobb a termelési veszteség is 38 ezer tonnával. A legkevesebb termelésveszteség 1965-ben következett be,

⁵⁴MBK NSz 6275 Fő 44. Tökés lejtősakna bezárása és készletelszámolása, 1967.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

amikor az összesített termelés 113 ezer tonna, míg a veszteség 7,9 ezer tonnát tett ki, míg a legtöbb termelési veszteség 1957-ben állapítható meg, 24,8 ezer tonnás értékkel. A készletmérlegből is kitűnik, hogy az összesített termelés két év kivételével nem esett 100 ezer tonna alá.

A Nógrádi Szénbányászati Tröszt 1966-1967 előtervének kidolgozása során már megállapították, hogy Tökés költségszintje a legrosszabb a trösztön belül. Mutatói erősen romló tendenciát mutattak, mint ahogyan a visszahagyási kérelem is mutatta.⁵⁵

A Nógrádi Szénbányászati Tröszt, a Bányászati Kutató Intézet, valamint a Központi Földtani Hivatal illetékes szakemberei kiválasztották Tökés lejtősaknát a kőszénvagyron komplex vizsgálata céljából két tényezőt vizsgáltak. Elsőként a gazdaságtalanság miatt a közeljövőben bezárásra ítélt bányák szénösszetételében komplex vizsgálattal nem mutatható-e ki olyan ásványkincs, amelynek ésszerű hasznosítása indokoltá tenné a további bányászatot, másodsor pedig a fejlesztés előtt álló délnyugati bányák kőszénvagyonának komplex vizsgálata segítségével olyan felhasználási lehetőségek kidolgozása, melyek a maximális gazdaságosságot biztosítják. A megállapítások, amelyekre jutottak, a következők voltak: gazdaságtalanság miatt ítélték bezárásra a bányát, mivel nem volt kimutatható olyan ásványkincs, amelynek ésszerű hasznosítása indokoltá tenné a további bányászatot. Végül megállapították, hogy a Tökés lejtősaknai barnakőszén dúsításra nem alkalmas, így sem vegyi, sem energiahordozó alapanyagként felhasználásra nem alkalmas, mivel a megvizsgált nyomelemek egyáltalán nem közelítették meg az ipari előállításra alkalmas koncentrátumot.⁵⁶

Tökés lejtősaknánál megállapítható az OÁB határozatok alapján, hogy műrevaló és kitermelhető készletekkel egyaránt rendelkezik még, ellentétben Gyuláról, ahol már készlet egyáltalán nem áll rendelkezésre egyik telep esetében sem.⁵⁷

Nemti II. (Tökés lejtősakna) barnakőszén bányatelek szünetelését kérték 2006-2009 között. A bánya a 2005. január 1-jei ásványvagyron kimutatása szerint 1666 ezer tonna kitermelhető nyilvántartott vagyonnal rendelkezett. A szünetelés ideje alatt a társaság más bányatelkekkel

⁵⁵MBK NSz 6275 Fő 44. Tökés lejtősakna bezárása és készletelszámolása, 1967.

⁵⁶MBK ÉMO 1739. Nógrádi Tökés lejtősakna barnakőszén anyagának vizsgálati eredményeiről, 1967.

⁵⁷MBK ÉMO 575-5. OÁB határozatok jelentés nélkül, 1965-1969.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

együtt megkezdte az adattárban található iratok feldolgozását és különböző engedélyek beszerzését. Az adatok feldolgozása sok időt vesz igénybe, és a készlet felülvizsgálatához többségében kutatási tevékenység is tartozik, ezért három évre kérték a szünetelés engedélyezését.⁵⁸

d. Rákóczi és Tökés bányák készletmérlege

9. táblázat: *Rákóczi és Tökés összes megkutatott barnakőszén készletmérlege*⁵⁹

(Készlet 1000 tonnában)

Év	Termelés	Termelési veszteség	Összesen
1958	-	-	-
1959	8	1	9
1960	8	1	9
1961	19	-	19
1962	26	1	27
1963	32	2	34
1964	30	4	34
1965	35	4	39
1966	31	3	34
1967	18	2	20
1968	6	1	7
1969	-	-	-
1970	-	-	-
1971. július 1.	56	12	68

⁵⁸MBK ÉMO 14311. Nemti II. –szén (Tökés lejtősakna) bányatelek szünetelésére műszak üzemi terv, 2006-2009. (2005.)

⁵⁹MBK NSz 6271 Fő 44. Rákóczi bánya felhagyási kérelme, 1971.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI

FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

1968. január 1-jén kiléptették a működő bányák közül Rákóczi tanbányát, így a maradék 434 ezer tonna készletét Tökés akna 1883 ezer tonna maradvány készletével együtt Rákóczi táró néven a tartalék területek csoportjába helyezték át. 1969 és 1970 között változás tehát nem következett be a termelésben, míg 1971. január 1-én Rákóczi és Tökés bányára felhagyási kérelmet kértek és kaptak 1967 közepén. Azonban Rákóczi bánya III. telepét, valamint az ehhez kapcsolódó Tökés III. telepének egy részét érdemes volt piaci okok miatt kitermelni és a helyi Vízvásztói Erőműnek eladni, még ha nem is tartották a működést gazdaságosnak. 1971. július 1-jén azonban a bányában véglegesen beszüntették a termelést.⁶⁰

Az összesített készletmérleg alapján megállapítható, hogy már csak egy részét termelték csak a bányáknak. 1958-as évben, valamint 1969-1970 között semmilyen termelést nem produkáltak a bányák. Az összegzett termelés egyik esetben sem érte el a 100 ezer tonna értéket, a legjobban termelő évnek 1971-et lehet tekinteni, bár ekkor már összesen csak fél évig üzemelt Rákóczi és Tökés bánya. A termelt évek közül az 1968-as volt a leggyengébb, ekkor az összesített termelés 7 ezer tonna értéket mutatott. A legkevesebb termelési veszteség 1959-1960, 1962, és 1968-ban következett be, összesen 1 ezer tonnát tett ki, míg a legnagyobb veszteség 1971-ben történt 12 ezer tonnás értékkel.

e. Összegzés

Rákóczibánya három bányájának összes megkutatott barnaköszén készletmérlege alapján elmondható, hogy a Rákóczi táró és a másik két lejtősakna, tehát Szurdok és Tökés pedig körülbelül 10 évig működtek. Tökés lejtősakna nyitott meg a legkorábban, már 1956-ot belépő évnek minősítik az összes megkutatott barnaköszén készletmérlegek. Rákóczi és Szurdok bányák egy évben, tehát 1959-ben nyitottak meg. Rákóczi bánya és az ahhoz kapcsolódó Tökés III. telepe egyben a legtovább tartottak nyitva a rákóczibányai bányák közül, egészen 1971-ig.

A barnaköszén készletmérleg alapján megállapítható, hogy a három bánya közül – 10 éves működése során – Tökés lejtősakna számított a legtermékenyebbnek. Amíg a bánya működött

⁶⁰Uo.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

100.000 tonna alá csak a kezdő és a záró években esett a termelés, ami azzal magyarázható, hogy ezek nem teljes évek voltak.

Rákóczi és Tökés készletmérlege alapján azonban megállapítható, hogy Tökés lejtősakna nem teljesen szűnt meg működni, hiszen Rákóczi bánya III. telepét, valamint az ehhez kapcsolódó Tökés III. telepének egy részét érdemesnek találták a kitermelésre és a helyi Vízvásztói Erőműnek eladni, még ha nem is tartották a szakemberek a működést gazdaságosnak.

A legkevésbé termelékeny bányának Rákóczi tárót és egyben tanbányát lehet tekinteni. A készletmérlegek alapján megállapítható, hogy a legtermékenyebb időszak 1965, amikor a 39.000 tonnát érte el az összesített termelés, tehát Tökéssel ellentétben meg sem közelítette a 100.000 tonnás termelési küszöböt, a másik két bányával szemben.

Szurdok lejtősakna teljesítménye hasonlónak mondható Tökés bányáéhoz, 1964 és 1970 között a termelése nem esett 100.000 tonna alá. Elmondható, hogy a termelés kezdő éveiben, egészen 1960-1963 közötti időszakban látható a készletmérleg gyengébb értéke, ezen évek közül is a bánya megnyitásának éve, tehát 1960 tekinthető a leggyengébbnek. A borsodi hőerőmű főleg akkor fogadta az osztályozó szenét, ha a tiszapalkonyai nem tudta befogadni.⁶¹

V. Összegzés

A feltárt szénvagyonot mutató táblázat alapján megállapítható, hogy a legtöbbet termelő bánya pedig Szurdok volt 948,252 ezer tonnás értékkel. A meglévő adatok alapján a legkevésbé termékeny bányák György 216,626 ezer, Rákóczi 361,314 ezer, valamint Gyula lejtősakna voltak, 376,92 ezer tonnával. A három bánya közül pedig Rákóczi táró termelte a legkevesebbet, valószínűleg tanbánya volta miatt, mivel nem a termelés, hanem a tanulás volt a legfőbb cél.

Gyula, Szurdok és Tökés bányák összefoglaló jelentéséből és készletszámítási táblázatából a következőket lehet megállapítani: Tökés lejtősaknánál látható, hogy műrevaló és kitermelhető készletekkel egyaránt rendelkezik még, ellentétben Gyuláról, ahol már műrevaló

⁶¹Lassan 1984, 1. köt.:i.m. 217.p.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

készlet egyáltalán nem áll rendelkezésre sem a II., sem a III. telep esetében. Szurdok lejtősakna készletszámításából megállapítható, hogy rendelkezik nem műrevaló készlettel is, mint Tökés lejtősakna, Gyula a kivétel, ahol már azonban egyáltalán nem található kitermelésre alkalmas készlet. Megállapítható, hogy a 3 bánya közül Tökés rendelkezik a legnagyobb kitermelhető készlettel, 16,557 ezer tonnával.

A Rákóczibánya szénvagyont bemutató adatokból is látszik, hogy a két gazdaságilag leggyengébb bánya György és Gyula lejtősaknák. Ezen megállapítást alátámasztották a Miskolci Bányakapitányságon talált iratok is, mert hiányosan állnak rendelkezésre róluk anyagok, valamint a bezárásukról is csak néhány adatot lehet találni, ezért a két nagyobb bányát elemeztem, azaz Szurdok és Tökés lejtősaknákat. Rákóczi táró és egyben tanbánya hiába tartozott szintén a leggyengébb teljesítményű bányák közé, de nagyon lényeges volt a működése a vájárok tanulási céljai miatt.

A három lényegesebb rákóczibányai bánya közül Tökés lejtősakna működése tekinthető a legtermékenyebbnek, amíg a bánya működött 100 ezer tonna alá csak a kezdő és a záró években esett a termelés, ami azzal magyarázható, hogy ezek nem teljes évek voltak.

Az összes megkutatott barnaköszén készletmérleg alapján látható, hogy Szurdok lejtősakna teljesítménye hasonlónak mondható Tökés bányáéhoz, 1964 és 1970 között a termelése nem csökkent 100 ezer tonna alá.

A három legfőbb bánya, tehát Rákóczi, Szurdok és Tökés közül a legkevésbé termelékeny bányának Rákóczi tárót és egyben tanbányát lehet tekinteni. A készletmérlegek alapján megállapítható, hogy legtermékenyebb időszak 1965, amikor a 39 ezer tonnát érte le az összesített termelés, tehát Tökéssel ellentétben meg sem közelítette a 100 ezer tonnás termelési küszöböt, ellentétben a másik kettővel.

Két bányáról még állnak rendelkezésre szüneteltetési, műszaki, üzemi tervek is. Kazár III. (Szurdok I. akna) szünetelésére műszaki üzemi tervet fogadtak el 2003-ban, mert a bányatelken nyitott bányatérség nincsen, tehát úgy kell tekinteni, mint egy bezárt bányát és úgy kell tekinteni, mint egy működésében szünetelni kényszerülő lejtősaknát. Nemti II. (Tökés lejtősakna) barnaköszén bányatelek szünetelését kérték 2006-2009 között. A bánya 2005. január 1-jei ásványvagyont kimutatása szerint még 1666 ezer tonna kitermelhető

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

nyilvántartott vagyonnal rendelkezett. Az adatok feldolgozása és a felülvizsgálatához szükséges kutatási tevékenység sok időt fog igénybe venni, ezért három évre kérték a szünetelés engedélyezését.

Megfigyelhető, hogy a kitermelt barnaköszén a rákóczi bányák a mátravidéki, valamint tiszapalkonyai hőerőműveknek szállították főként, valamint a borsodinak. Azonban ahogyan gazdaságtalannak ítélték meg a barnaköszén kitermelését, az aknák fokozatos bezárása vette kezdetét. Rákóczi bánya III. telepét, valamint az ehhez kapcsolódó Tökés lejtősakna III. telepének egy részét piaci okok miatt az öt bánya közül legtovább, egészen 1971-ig találták érdemesnek még a kitermelésre és szenét a helyi Vízvásztói Erőműnek adták el.

Látható tehát, hogy a nógrádi bányák, szűkebb értelemben a rákóczi bányák több üzemnek biztosították a fűtőanyagot, vagyis a barnaköszén. Az erőművek zavartalan működése a hazai, azon belül nógrádi barnaköszén termelés nélkül nehezen lett volna megoldható, a nehézipar kulcsfontosságú szereplői voltak tehát a bányák.

Felhasznált irodalom:

Levéltári és irattári források:

MBK 14311 ÉMO. Nemi II. – szén (Tökés lejtősakna) bányatelek szünetelésére műszak üzemi terv, 2006-2009. (2005)

MBK ÉMO 12933. Kazár III. (Szurdok 1. akna) szüneteltetése műszaki üzemi terv, 2004-2006. (2003)

MBK ÉMO 1739. Nógrádi Tökés lejtősakna barnaköszén anyagának vizsgálati eredményeiről, 1967.

MBK ÉMO 18481. Mizserfa, Szurdok és Gusztáv akna felhagyott bányüzemek, 1970.

MBK ÉMO 4598. Szakértői vélemény Rákóczi tanbánya nyitott bányatárságának biztonságtechnikai állapotáról, 1995.

MBK ÉMO 575-5. OÁB határozatok jelentés nélkül, 1965-1969.

MBK NSz 6143 Fő 30. Tökés lejtősakna rekonstrukciójának teljes kutatási terve, 1964.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

- MBK NSz 6270 Fő 44. Rákóczi tanbánya bezárása és készletelszámolója, 1971.
- MBK NSz 6271 Fő 44. Rákóczi bánya felhagyási kérelme, 1971.
- MBK NSz 6274 Fő 44. Szurdok lejtősakna I. és III. telepének felhagyási terve, 1970.
- MBK NSz 6275 Fő 44. Tökés lejtősakna bezárása és készletelszámolója, 1967.
- MBK NSz 6559 Fő 98. Nógrádi Szénbányák készletmérlege, 1967.
- MBK NSz 6929 Fő 163. Szurdoki kutatási területről összefoglaló földtani jelentés és készletelszámítás, 1958.
- Miskolci Bányakapitányság NSz 6589 Fő 106. Szurdoki kutatási terület összefoglaló földtani jelentése.
- Nógrád Megyei Levéltár. A szénbányászat műszaki-gazdasági jelentése, 1954-1971 (rendezetlen anyagok)

Szakirodalom:

- BENKE István (főszerk.): *A magyar bányászat évezredes története 2. kötet.* Budapest, 1997, Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület.
- DOMONKOS Lajos (szerk.): *A szénbányászat és a bányászélet Nógrád megyében 1861-1962.* Salgótarján, 1962, Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága.
- Kazári évszázadok.* Kazár Község Önkormányzata, Kazár, 2000.
- LASSAN József: *A nógrádi szénbányászat felszabadulás után műszaki története. 1-2. kötet.* Salgótarján, 1984, Nógrádi Szénbányák.
- SZVIRCSEK Ferenc: *A nógrádi szénmedence üzemszerű szénbányászatának összefüggő történeti áttekintése, 1848-1992.* Salgótarján, 2010, Nógrád Megyei Önkormányzata.
- SZVIRCSEK Ferenc: *Bányáskönyv.* Salgótarján, 2000, Nógrád Megyei Múzeum.

Képek jegyzéke:

1. http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Kazar/pages/Kazari_evszazadok/009_banyaszat.htm
2. A szerző saját fotója (2003.04.12.)
3. http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Kazar/pages/Kazari_evszazadok/009_banyaszat.htm

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

Gortva János: Az állami polgári fiúiskola alapítása és működésének kezdeti időszaka Pásztón

Pásztón 1892-ben merült fel egy polgári jellegű iskola létrehozásának gondolata, s ennek a gondolatnak különös aktualitást ad, hogy 1894-ben az iskola engedélyt is kapott, illetve 1895-ben megkezdődött a polgári jellegű oktatás a községben. Egy intézmény megalapítása természetesen minden esetben nagyon komoly döntés, hiszen vállalni kell a vele járó anyagi terheket és biztosítani kell a hosszú távú működés feltételeit. Pontosan ez jelentette a problémát Pásztó esetében is. A tanulmány célja, hogy az állami polgári fiúiskola megalapításának körülményeit és az intézmény kezdeti időszakának fontosabb eseményeit mutassa be. Egy olyan épület történetének első perceibe tekinthetünk be ezáltal, amely 120 esztendeje oktatási célokat szolgál. Természetes dolog, hogy 120 év alatt számtalan formában, számtalan néven és feladattal, de mindvégig iskolaként működött, tehát könnyen kimondható, hogy a hosszú távú működést sikerült biztosítani.

Ahhoz azonban, hogy a polgári iskola megalapításának igényét és értelmét jobban megértsük, feltétlenül szükséges az is, hogy egy pillantást vessünk a pásztói oktatásügy korábbi időszakára, egészen pontosan kezdeteire. Igen korai időre helyezi az iskolák feltételezett jelenlétét Soós Imre, aki abból indul ki, hogy Pásztón iskola létezésére utal egyéb körülmények között az, hogy az 1332/37. évi tizedjegyzék szerint két pap volt a plébánián.⁶² Tekintettel arra, hogy erre vonatkozó biztos forrásaink nincsenek, ez csak feltételezés. Biztos azonban, hogy Pásztón már egészen régi időktől fogva beszélhetünk iskoláztatásról, hiszen biztosan adatolható az iskolamester jelenléte 1428-ban, ugyanis Pásztói Jakab végrendeletében egy lovat hagy az iskolamesterre.⁶³ 1529-ből származik egy közlés, amely egy bizonyos Mihály iskolamestert említ Pásztón, aki igen jó mester hírében állt.⁶⁴ Az

⁶² Soós Imre: *Képek a pásztói egyházközség és művelődés történetéből 1848-ig*. Pásztó város önkormányzata, Salgótarján, 1991. 9. p.

⁶³ Varga Lajos: *A pásztói plébánia története*. Jel kiadó, Budapest, 2007. 91. p.

⁶⁴ Pintér Nándor (szerk.): *Pásztó története*. A Pásztói Községi Tanács Végrehajtó Bizottsága, Pásztó, 1970. 34. p.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

iskoláknak tehát jelentős múltja van Pásztón, e tanulmánynak azonban nem célja, hogy a pásztói iskolázás teljes történetét felvázolja, ezért csak a legrövidebben célszerű megemlíteni, hogy Pásztón az elemi iskolázás egészen 1910-ig felekezeti kézben volt. Egy római katolikus és egy izraelita felekezeti iskolával rendelkezett eddig a település.⁶⁵ Tudjuk azt is, hogy a filoxérajárvány az iskolákat is súlyosan érintette a XIX. század utolsó évtizedeiben, mert folyamatosan csökkent az iskolaadó összege, így a fenntartás egyre nehezebbé vált, sőt, az is felmerült, hogy a római katolikus iskola fenntarthatatlanná válik.⁶⁶

A bevezető gondolatokból látszik tehát, hogy az iskolaügy már régóta fontos volt a településen, de a XIX. század végén egyáltalán nem volt jó az oktatás helyzete. 1892. november 10-én azonban mégis a képviselő-testület elé kerül egy javaslat, amely szerint polgári iskolát kell alapítani. Joggal merül fel a kérdés, hogy miért gondolkodnak egy polgári jellegű iskola létrehozásában akkor, amikor a település rossz anyagi helyzetben van és még a felekezeti iskolákat is a megszűnés veszélye fenyegeti. A választ Halász Ferenc királyi tanfelügyelő javaslata azonban meg is adja erre a kérdésre. A tisztségviselő ugyanis felhívja a pásztói képviselők figyelmét arra, hogy a település lakosságszáma 5000 fő felett van, ilyen módon törvényi kötelezettsége is egy polgári jellegű iskola fenntartása, tehát a döntés tulajdonképpen annak elkerülését szolgálná, hogy Pásztót hátrány érje a törvényes kötelezettség megszegése miatt. A tanfelügyelő kitér arra is, hogy a község pozitív döntése esetén joggal lehet számítani állami támogatásra is, tehát fontos, hogy időben döntsenek az iskola felállításáról.⁶⁷ A javaslat jelentőségét az mutatja leginkább, ha áttekintjük Heves vármegye oktatásának helyzetét az adott tanévben. Szerencsénkre részletes jelentéssel rendelkezünk a vármegye oktatásának helyzetéről. Ebből a jelentésből megtudhatjuk, hogy Heves vármegyében teljesen hiányzik a polgári iskolai intézményrendszer, sőt az állam az elemi iskolák fenntartásában is alig vállal részt, jórészt felekezeti kézben van az oktatás. Az 1891/92-es tanévben nyílt meg az első polgári leányiskola Egerben, előtte csak felekezeti

⁶⁵ Vass József: *Pásztó története*. k.n. Gyöngyös, 1939. 68. p.

⁶⁶ Varga Lajos: op. cit. 101. p.

⁶⁷ Nógrád Megyei Levéltár (továbbiakban: NML) Pásztó nagyközség iratai V-702. 2. doboz 4. kötet 88/1892.

Kt. határozat

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

iskolák léteztek a vármegyében. 1892-ben Pásztó, Hatvan és Tiszafüred kezdeményezi a polgári fiúiskolák létrehozását, Gyöngyös pedig a polgári lányiskolát.⁶⁸ Ebből látszik, hogy Pásztó a vármegyében az elsők között kezdeményezte a polgári iskola alapítását. A képviselők hosszas vita után úgy döntöttek tehát, hogy vállalják a polgári fiúiskola létrehozását, érdemes megvizsgálni, hogy mit is határoztak el egészen pontosan. A határozat igen részletes, így kiválóan rekonstruálható, hogy milyen tervekkel számolt a képviselő-testület. Egyhangú döntésük értelmében az 1894/95-ös tanévre vállalják az iskolaépület megszerzését, felállítását és bebútorozását. A tervek szerint az épület négy tanteremből, egy rajzteremből, egy természettani és egy természettrajzi szertárból, valamint egy tanári tanácskozó és egy igazgatói szobából állna. Emellett helyet kapna benne két szolgálati lakás is az igazgató és az iskolaszolga részére. Az igazgatói lakás két szobából, egy konyhából és egy kamrából állna; az iskolaszolga lakása kisebb lenne, a konyha és a kamra mellett csupán egy szoba állna a rendelkezésére. Természetesen az iskolaépület és a szolgálati lakások rendelkeznének emellett minden szükséges melléképülettel a megfelelő számban és méretben, ezeket azonban a határozat nem részletezi. A képviselők rendelkeznek arról is, hogy az iskola bútorzatát és évi 10 öl felvágott és beszállított tűzifát biztosítanak a működéshez. Döntésükkel felkérlik az egri érseket, hogy adományozza a városnak az ún. Szerűskertet, hogy itt épülhessen fel az iskola épülete, egyben létrehoznak egy bizottságot minden szükséges intézkedés megtételére.⁶⁹

A pásztói képviselők 1892-ben hozott határozata után évekig kellett várni az illetékes miniszter válaszára az iskola alapításával kapcsolatban, végül 1894. július 13-án megszületett a miniszteri leirat, amelynek száma 24.552. Maga a leirat ismereteink szerint nem maradt fenn, de szerencsére a pásztói képviselő-testület 1894. szeptember 17-én tartott ülésén teljes terjedelmében ismertették azt. A leirat szerint a miniszter engedélyezi az iskola létrehozását, ám nagyon komoly feltételeket támaszt. Elsőként azt kell megemlíteni, hogy az alapítási engedély megadásának feltétele az, hogy az iskola épülete és a telek, amelyen áll az állam

⁶⁸ *Jelentés Heves vármegye népoktatásügyének 1891/92-ik tanévi állapotáról.* Néptanítók Lapja XXII. (1892:103.) 969-970. p.

⁶⁹ NML Pásztó nagyközség iratai V-702. 2. doboz 4. kötet 88/1892. Kt. határozat

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

tulajdonába kerüljön. Tehát Pásztónak kell megépítenie az épületet és biztosítani a telket, de a kész ingatlant állami tulajdonba kell adnia. A miniszter ráadásul jóval nagyobb épületet ír elő, mint amiben a képviselők 1892-ben gondolkodtak. A leirat szerint a teleknek akkorának kell lennie, hogy megfelelő torna- és játéktér maradjon. Az épületnek hat olyan tantermet kell tartalmaznia, amelyek egyenként 50 fő befogadására alkalmasak. Emellett lennie kell az épületben egy rajzteremnek, egy tornateremnek, egy természettani és egy természetrajzi szertárnak, egy tanári tanácskozó teremnek, egy igazgatói irodának; valamint egy iskolaszolgái és egy igazgatói lakásnak. További előírás az is, hogy a megígért évi 10 öl tűzifát biztosítani kell a településnek és a feltételek elfogadásáról nem csak határozatot kell hozniuk, hanem egy kötelezettségvállaló nyilatkozatot is. Miután Halász Ferenc tanfelügyelő ismertette a leiratot, a képviselők meghozták a határozatukat. Ennek értelmében a leiratban foglalt feltételek teljesítését elfogadták. Döntésük viszont több szempontból is érdekes. Vállalják ugyan az építés költségeit és az állami tulajdonba adást, de kikötik, hogy amennyiben az iskola megszűnik, a telek és az épület visszazáll a község tulajdonába.⁷⁰ Ez tehát egy fontos garanciális elem, amelynek célja, hogy az épület hosszabb távon is betöltse a funkcióját. Ugyancsak érdekes adalék Pásztó története szempontjából az a tény, hogy a tervezett iskolát gazdasági szempontból is hasznosítani kívánták. A határozatban kimondják, hogy az iskola nem csak elméleti, de gyakorlati jellegű is lesz. Célja a szőlő- és gyümölcsstermesztés fejlesztése, amely Pásztó fejlődését előmozdítja, hiszen a filoxérafertőzés következményeit még mindig nem sikerült kiheverni. Ez természetesen meghatározza a majdani épület helyét is. A döntés értelmében –ellentétben a korábbi tervvel – a 30 éve elhagyottan álló Gyetra-temetőt jelölték ki, amelynek területe 4000 négyszögöl. Az új helyszín szabad megközelíthetősége érdekében a Zsinór utcán lévő néhány ingatlan megvásárlására is szükség volt, erről is döntöttek. A testület Légmán Imre mérnököt kérte fel a tervezésre, egyben elfogadták azt az előzetes tervet, hogy a tornaterem külön épületben legyen. Az előzetes költségeket körülbelül 30-40 ezer forintra becsülték ekkor. Az összeg nagyságára és a terv fontosságára tekintettel, a törvényes előírásoknak megfelelően 30 napos határidőt adtak a költségvetés véglegesítésére, s a végleges határozat meghozatalára 1894.

⁷⁰ NML Pásztó nagyközség iratai V-702. 3. doboz 5. kötet 110/1894. Kt. határozat

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

október 22-ét jelölték ki, amikorra rendkívüli ülést hívtak össze.⁷¹ Így tehát kétévnyi várakozás után az állami polgári fiúiskola alapításának ügye sokat haladt, de a végleges döntésre még mindig várni kellett. Ez alatt az idő alatt a képviselőknek és a lakosságnak is pontosan meg kellett ismernie a terveket és feltételeket.

Az 1894 októberében megtartott testületi ülésen azonban nem ment minden olyan zökkenőmentesen, mint egy hónappal korábban. Az esemény jelentőségét egyébként jól mutatja, hogy az ügy fontosságára tekintettel a hatvani járás főszolgabírája dr. Isaák Gyula⁷² személyesen elnökölt az ülésen. Az 54 szavazati joggal rendelkező képviselő-testületi tag közül 30 fő volt jelen, tehát a testület határozatképes volt. Ismertették a miniszteri leiratot és a szeptember 17-én hozott határozatokat. Ezután dr. Platthy Adorján kért szót és azt a javasolta a testületnek, hogy az iskola alapítását ne szavazza meg. Az ötletet fontosnak és elvben támogathatónak tartotta, ám kifejtette, hogy a költségek az adózók számára elviselhetetlen terheket jelentenének. Javaslatával azonban egyedül maradt, egyedülként szavazta meg, a többi képviselő egyhangúan az iskola ügye mellé állt. A miniszter valamennyi feltételét elfogadták, de kikötötték, hogy a szőlészet és a gyümölcsstermesztés tanítására megfelelő képzettségű tanítót kell alkalmazni. Ugyancsak döntöttek arról, hogy az iskola tanulói által előállított oltványokat a pásztoi lakosság részére kedvezményes áron kell eladni, ezáltal fejlesztve a borzalmas állapotban lévő mezőgazdaságot. Az építkezés költségeinek fedezésére 45.000 Ft összegű, 50 éves futamidejű kölcsön felvételéről határoztak. Nagyon fontos része a határozatnak az is, amellyel a képviselők ösztöndíjat alapítanak, döntésük értelmében a jól tanuló diákok mentesülhetnek a képzés költségei alól.⁷³ Ezzel a határozattal gyakorlatilag létrejött Pásztón a polgári fiúiskola, de természetesen az oktatás megkezdéséig még rengeteg teendő volt. Az említett határozat egyértelműen kifejti azt is, hogy néhány telket meg kell

⁷¹ NML Pásztó nagyközség iratai V-702. 3. doboz 5. kötet 110/1894. Kt. határozat

⁷² kisdobronyi Isaák Gyula (1858-1935) később Heves vármegye főispánja is volt. Részletes életpályáját lásd: Bán Péter (szerk.): *Heves megye történelmi archontológiája (1681–) 1687–2000*. Heves Megyei Levéltár, Eger, 2011. 434. p.

⁷³ NML Pásztó nagyközség iratai V-702. 3. doboz 5. kötet 119/1894. Kt. határozat

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

szerezni ahhoz, hogy az iskola területét a Zsinór utca felől szabadon megközelíthetővé tegyék, ugyanakkor erre békés megoldást nem látnak, tehát a kisajátítás válik szükségessé.

A képviselők még 1892-ben határoztak arról is, hogy amennyiben a polgári iskola előbb kapja meg a működéséhez szükséges engedélyt, mint ahogy az új épület elkészül, akkor az átmeneti időszakban is biztosítják a működést egy ideiglenes épületben.⁷⁴ Az oktatás 1895-ben kezdődött meg, átmenetileg két helyszínen, a Korona vendéglőben és Oláhné Grove Margit lakásán.⁷⁵ A tanulói létszám az első tanévben 24 fő volt.⁷⁶ A Néptanítók Lapjában található álláshirdetések, kinevezések és áthelyezések segítenek rekonstruálni az iskola tantestületének változásait, alakulását. Természetesen teljességre nem törekedhetünk jelen tanulmány keretei között ebben a tekintetben, de mindenképpen érdemes egy pillantást vetni ezekre az információkra is. Kiderül például az állaspályázatokból, hogy a segédtanítói álláshely betöltése évi 500 forint fizetéssel és lakbértámogatással járt együtt.⁷⁷ ⁷⁸ A tanév elején Nagy Mózes zayugróci tanítót helyezték át Pásztóra.⁷⁹ Egy másik áthelyezésből és kinevezésből kiderül, hogy az iskola igazgatója Király Károly lett, s az is, hogy ő nagyszöllősi állomáshelyéről érkezett Pásztóra.⁸⁰ 1896-ban Sándor Ferenc tanítót Kapuvárról helyezték át Pásztóra.⁸¹ 1899-ben az igazgató személyében is változás történt, ugyanis Király Károlyt Hódmezővásárhelyre helyezték át s ott bízták meg igazgatói teendők ellátásával.⁸² A megüresedett álláshelyre az új igazgató Décsről érkezett, ugyanis Gyulai Károlyt innen helyezték át Pásztóra. Ugyanebben a lapszámban olvashatunk arról is, hogy P. Nagy Gusztáv breznóbányai tanítót is a pásztói polgári fiúiskolába helyezték át.⁸³ Ebből a rövid – s közel

⁷⁴ NML Pásztó nagyközség iratai V-702. 2. doboz 4. kötet 88/1892. Kt. határozat

⁷⁵ Pintér Nándor (szerk.): op. cit.: 37. p.

⁷⁶ Vass József: op.cit.: 72. p.

⁷⁷ Érdemes ezt az összeget összevetni az iskola tervezett, 45.000 forintos építési költségeivel.

⁷⁸ *Pályázat.* Néptanítók Lapja XXV. (1895:65.) 618. p.

⁷⁹ *Áthelyezés.* Néptanítók Lapja XXV. (1895:71.) 677. p.

⁸⁰ *Áthelyezés.* Néptanítók Lapja XXV. (1895:83.) 806. p.

⁸¹ *Áthelyezés.* Néptanítók Lapja XXVI. (1896:36.) 11. p.

⁸² *Áthelyezés.* Néptanítók Lapja XXXIX. (1899:18.) 8. p.

⁸³ *Áthelyezés.* Néptanítók Lapja XXXIX. (1899:26.) 13. p.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

sem teljes – áttekintésből láthatjuk, hogy a polgári iskola tanítói az ország legkülönbözőbb helyeiről érkeztek, hiszen az említett helynevek között a mai Szlovákia és Ukrajna települései éppúgy megtalálhatók, mint a mai Tolna megye és Győr-Moson-Sopron megye települései. Nyilvánvalóan kimondható tehát, hogy Pásztó életében a polgári iskola léte nagy változásokat indított el, hiszen a községbe számos új értelmiségi lakó érkezett különféle tájakról. Természetesen nem csak az oktatók, de a diákok esetében is biztosak lehetünk arról, hogy többen más településekről érkeztek Pásztóra, de erről a tanulmány egy későbbi szakaszában célszerű szólni. Érdekes az álláshirdetések áttekintése egy másik szempontból is, ugyanis arról is képet kaphatunk, hogy milyen végzettségű tanítókat várt az intézmény. Látunk a Néptanítók Lapjának hirdetései között például olyat, amiben mennyiség- és természettudományi szakcsoportra képesített pedagógust keresnek, de olyat is, amiben a nyelv- és történettudományi szakcsoportra képesített tanítókat keresnek. Szintén olvasható rajztanítói kinevezés, tehát megállapítható, hogy igen sokszínű oktatás folyt az iskolában. Ezen a ponton feltétlenül meg kell említeni még egy nagyon informatív hirdetést. 1902-ben pályázatot írtak ki az igazgatói feladatok ellátására, s ebben részletezik az igazgató juttatásait is.⁸⁴ Eszerint az igazgató javadalma évi 1600 korona fizetés és 400 korona igazgatói díj, tehát mindösszesen 2000 korona és a lakhatás biztosítása.⁸⁵

⁸⁴ Bár a hirdetés már új pénznemben számol, az összehasonlíthatóság érdekében közöljük, hogy 1892. évi XVII. törvénycikk értelmében egy ezüst forint két koronával egyenértékű.

⁸⁵ Néptanítók Lapja XXXV. (1902:26.) 20. p.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

Az előzőekben láttuk tehát, hogy az iskola már 1895-ben megkezdte a működését, azonban maga az épület csak 1897 októberére készült el. Az avatásról szintén kifejezetten értékes forrással rendelkezünk, érdemes tehát megvizsgálni, hogy hogyan is zajlott az iskolaépület felavatása. Az avatási ünnepségre 1897. október 3-án, vasárnap került sor. Az ünnepségen a közoktatási minisztert Halász Ferenc királyi tanácsos képviselte – aki tanfelügyelői minőségében az alapítást öt évvel korábban kezdeményezte –, megjelent többek között Kállay Zoltán főispán, Scossa Dezső tanfelügyelő, a járási és szolgabírók tagjai, és a tarsi, illetve bátonyi római katolikus plébánosok.⁸⁶ Önmagában ez a felsorolás is jól mutatja, hogy egy kifejezetten komoly társadalmi eseményről van szó. Maga az avatási ünnepség a Szent Lőrinc plébániatemplomban tartott misével vette kezdetét. A misét Hován József plébános celebrálta. Innen templomi zászlókkal vonult át az ünneplő tömeg az iskola épületéhez, ahol Kiss Endre városbíró, Duch Aladár főjegyző, a képviselő-testület és gróf Kreith Gyula, az állami iskola gondnoka fogadta az ünneplőket. Ezt követően számos avatóbeszédet hallgathattak meg az egybegyűltek, Hován József plébános például Pásztó történelmét tekintette át röviden. Az avatóbeszédet a polgári iskolai tanulók kórusának éneke zárta le. A vendégek ezután az ipartestület elnökének,

Korabeli képeslap részlete
Forrás: a szerző magángyűjteménye

Jardek Jánosnak a jóvoltából feldíszített tornaterembe vonulhattak, ahol egy gazdag lakomát költhettek el. Természetesen itt is elhangzott számos pohárköszöntő, melyek közül legfontosabb talán Halász Ferencé, ugyanis megtudjuk belőle, hogy az iskola megalapításainak költségei mintegy 50.000 forintnyi összegre rúgtak. Az avatási ünnepséget végül bállal zárták a résztvevők.⁸⁷

⁸⁶ *Az áll. polg. fiúiskolái épület felavatása Pásztón.* Néptanítók Lapja XXVII. (1897:42.) 14. p.

⁸⁷ *Az áll. polg. fiúiskolái épület felavatása Pásztón.* Néptanítók Lapja XXVII. (1897:42.) 14–15. p.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

Az iskola első éveiről már adtunk egy rövid áttekintést az állaspályázatok és kinevezések tükrében, de vizsgálódásunkat célszerű a helyi sajtóra is kiterjeszteni. Pásztón 1902-ben jött létre az első hetilap Pásztó és Vidéke címmel. Bár ekkor már 7 éve folyt az oktatás az állami polgári fiúiskolában, mégis érdemes röviden áttekinteni, hogy hogyan jelenik meg az intézmény a helyi lapban, különösen annak fényében, hogy a lap főszerkesztője nem más, mint dr. Platthy Adorján, aki kezdetben a leghatározottabban ellenezte az iskola megalapítását annak óriási költségvonzata miatt. Rögtön az első lapszámban, 1902. november 30-án olvashatunk az iskoláról, ugyanis arról adnak hírt, hogy a polgári fiúiskola mellett internátus felállítását tervezik. A lap kiemeli, hogy ennek az intézménynek a létrehozása növelni fogja az iskola tanulóinak létszámát, s így Pásztó számára jelentős gazdasági hasznot is hajtani fog.⁸⁸ Segíti megérteni az internátus fontosságát a hírlap egy másik cikke, amelyből megismerhetjük Scossa Dezső királyi tanfelügyelő jelentését az 1901-1902-es tanévről. Ebből a jelentésből kiderül, hogy a pásztói polgári fiúiskola a Hatvan–Salgótarján vasútvonal mentéről fogad tanulókat, akik internátus hiányában kénytelenek naponta utazni az iskolába, majd onnan haza, s ez megterhelő számukra minden tekintetben. Ebből a jelentésből tudjuk meg azt is, hogy a diákok kedvezményes jegyárakkal utazhattak a vonaton.⁸⁹ A korábban már említettek szerint az iskola alapításkor a képviselők határozott szándéka volt, hogy a település mezőgazdaságát, egészen pontosan a szőlőtermesztést helyreállítsák. A Pásztó és Vidéke című hetilap olvasása közben rábukkanhatunk több olyan hirdetésre, amelyben a polgári fiúiskola növendékei által előállított szőlőoltványokat kínálják eladásra. Egy ilyen hirdetés jelent meg például 1903. január 25-én. Ebben a hirdetésben 866 darab oltványt kínálnak eladásra, darabját 20 filléres áron.^{90 91} A hirdetés alapján tehát joggal feltételezhetjük, hogy az iskola jól végezte a munkáját, mindent megtett annak érdekében, hogy nagy mennyiségű,

⁸⁸ *Internátus Pásztón.* Pásztó és Vidéke I. (1902:1.) 3. p.

⁸⁹ *Tanfelügyelői jelentés.* Pásztó és Vidéke II. (1903:3.) 2. p.

⁹⁰ *Eladó szőlőoltványok.* Pásztó és Vidéke II. (1903:4.) 3. p.

⁹¹ A hirdetés egyébként gazdaságtörténeti adalékokkal is szolgál, mert megtudjuk belőle, hogy mely szőlőfajták szaporításával foglalkoztak az iskola növendékei. A már említett hirdetésben például 762 db olasz rizling, 47 darab vörös chasselles és 57 darab ezerjő oltvány szerepel.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

kiváló minőségű szőlőoltványt állítson elő, hogy ezekkel a pásztói lakosok fel tudják újítani szőlőültetvényeiket. Ugyancsak említésre érdemes az 1902/1903-as tanév végén megjelenő iskolai statisztika, amiből kiderül, hogy a polgári fiúiskolának ekkor 133 tanulója volt, ebből 18 fő magántanuló.⁹² Látszik tehát, hogy néhány tanév alatt az iskolában tanulók száma jelentősen megemelkedett. A kitekintés hosszan folytatható lenne, de az már nem kötődik szorosan az iskola első éveéhez, tehát csupán egy nagyon fontos dologra kell még felhívni a figyelmet. 1903 végén olvasható a lapban egy hír az Országos Polgári Iskola Egyesület Pestvidéki körének Hatvanban tartott alakuló üléséről. Itt a pásztói polgári iskola igazgatóját, Láng Jánost választották elnökké, jegyzővé pedig Bíró Gyula pásztói polgári iskolai tanárt.⁹³ Mivel ezen a rendezvényen nem csak a Heves vármegyei, de a szomszédos vármegyék polgári iskolai tanárai is részt vettek, joggal mondhatjuk, hogy a pásztói polgári iskola vezetője és annak tanára igen elismert személy lehetett, hiszen őket választották a testület vezetőivé.

Összegzésként tehát elmondható, hogy 1892-ben Pásztó egy hatalmas vállalkozásba kezdett, amikor Halász Ferenc javaslatára kezdeményezte az állami polgári fiúiskola létrehozását. A községet egykori városi rangja – amelyre igen büszke volt – és jelentős iskolai hagyományai mellett az 5000 fő feletti lélekszáma is kötelezte egy ilyen jellegű iskola létrehozására, ugyanakkor rendkívül komoly áldozatokat és anyagi terheket kellett ahhoz vállalni, hogy 5 évvel később az iskola épületét felavathassák. A tanulmányban kifejtettekből látszik az is, hogy az alapítás egyáltalán nem ment zökkenőmentesen, hiszen eleve évekig kellett várni a miniszteri jóváhagyásra, ráadásul komoly ellenérzéseket is kiváltott az iskola. Mindennek ellenére Pásztó akkori vezetői nagyon komoly döntést hozva felvállalták az iskola ügyét. A polgári iskola megépítése óriási összegeket emésztett fel, azonban mint látható, komoly rangot is adott a településnek. Ráadásul önmagán túlmutató jelentősége van a vállalkozásnak, ha azt is vizsgáljuk, hogy mennyi embert vonzott az új intézmény. A településen számos új munkahely jött létre azáltal, hogy az iskola tantestületét létre kellett hozni, s az ország különböző pontjairól érkeztek a pedagógusok. Természetesen egy ilyen

⁹² *Iskolai statisztika. Pásztó és Vidéke II.* (1903:27.) 3. p.

⁹³ *Polgári iskolák köre. Pásztó és Vidéke II.* (1903:47.) 2. p.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

jellegű frissülés minden esetben jót tesz egy közösségnek, hiszen a máshonnan érkező új lakók máshogyan látják a környezetüket, új ismereteket, új lendületet hozhatnak. Ugyancsak bizonyítható a forrásokból, hogy Pásztó vonzáskörzetéből is jelentős számú tanulót képeztek az iskolában, ami szintén minden bizonnyal sokat lendített a község helyzetén. Egyértelmű, hogy Pásztó jelentős terheket vállalt, amikor az iskola elindítása mellett döntött, de a források alapján úgy tűnik, hogy mindenképpen megérte a vállalkozás, hiszen Pásztó kulturális és gazdasági életét is fellendítette az intézmény, ráadásul a környező településeken, sőt megyékben is jelentős presztízzsel bírhattak annak tanárai és minden bizonnyal az ott végzett növendékek is. A mai Pásztó pedig egy közel 120 esztendő, igen patinás oktatási intézményt nyert az akkori képviselők és az oktatási miniszter döntése nyomán, hiszen a polgári iskola épülete ma általános iskolaként szolgálja a pásztói gyerekeket.

Felhasznált irodalom:

BÁN Péter (szerk.): *Heves megye történeti archontológiája (1681–) 1687–2000*. Heves Megyei Levéltár, Eger, 2011.

PINTÉR Nándor (szerk.): *Pásztó története*. A Pásztói Községi Tanács Végrehajtó Bizottsága, Pásztó, 1970.

SOÓS Imre: *Képek a pásztói egyházközség és művelődés történetéből 1848-ig*. Pásztó város önkormányzata, Salgótarján, 1991.

VARGA Lajos: *A pásztói plébánia története*. Jel kiadó, Budapest, 2007.

VASS József: *Pásztó története*. k.n. Gyöngyös, 1939.

Felhasznált források:

Néptanítók Lapja XXII-XXXV. évfolyam. (forrás: <http://adtplus.arcanum.hu/>)

Nógrád Megyei Levéltár Pásztó nagyközség iratai V-702. 2–3. doboz

Pásztó és Vidéke I-II. évfolyam

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

ISMERETTERJESZTŐ

Mészáros Ádám: 90 évvel ezelőtt, 1924-ben kezdte meg működését a Romhányi Cserépkályhagyár

E rövid ismeretterjesztő írás elkészítését a Romhányi Cserépkályhagyár építésének 90. évfordulója ihlette, hiszen jelentősége óriási, ugyanis évtizedekre alapvetően meghatározta Romhány község, illetve a környék lakóinak életét. A Cserépkályhagyárnak köszönhetően az addig túlnyomórészt mezőgazdaságból, illetve háziiparból élő emberek számára új munkalehetőség nyílt az ipar területén, ugyanakkor a gyár jelentős hatást gyakorolt a népességmozgásra is, főként az immigráció formájában. Az újonnan létesített cserépkályhagyárnak köszönhetően Romhány regionális központtá vált, sőt országos szinten is még ismertebb településsé fejlődött. A gyár alapításának bemutatása előtt szükséges azonban néhány szót szólnunk a finomkerámia-ipar előzményeiről is.

Gazdag múltra, több mint egy évszázadra tekinthet vissza a magyarországi porcelán-, fajansz- és kályhacsempegyártás. A finomkerámia-ipar hazai előzményeiről szólva nem szorul különösebb ismertetésre a pécsi Zsolnay-féle kerámiagyár, amely rövid idő alatt az egész Osztrák-Magyar Monarchia egyik legnagyobb és Európa-szerte ismert vállalatává fejlődött. A világháború befejezését és a forradalmakat követően a finomkerámia-ipar is – miként az egész ország gazdasága – a dermedtség állapotában volt. Míg a 19. század végén 14 gyáripari – vagyis 20 főnél több személyt foglalkoztató – üzem volt sorolható a finomkerámia-iparba, 1920-ban mindössze 7 ilyen üzemet tüntet fel a statisztika.

Hamarosan jelentkeztek azonban a fejlődés jelei. Egymás után alakultak az új vállalatok, vagy már meglévő üzemek új részvénytársasági formában folytatták tovább működésüket. A fejlődés figyelemre méltó új vonása volt, hogy míg korábban a finomkerámiai gyárak nagyobb része magánosok tulajdonában volt, akik kevés kivétellel személyesen vezették üzemüket, a 20-as évektől kezdve az üzemek többsége már részvénytársasági formában működött. 1921-től a bélapátfalvai gyár Első Bélapátfalvai Kőedénygyár Rt. néven folytatta működését. 1921-ben alakult meg a Lloyd Kerámiagyár Rt. mely romhányi üzemében cserépkályhát, majd később falicsempét gyártott, és a későbbiekben mint Romhányi Építési

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

Kerámiagyár működött a finomkerámia-iparban. Új gyártelep létesült Kazáron 2 millió korona alaptőkével, mely Kazári Kerámia és Edénygyár Rt. néven vált ismertté, s főként használati edények és kályhák gyártásával foglalkozott. Vas Mór agyagárugyára Aszódon edényárut és dísz tárgyakat, virágcserepet és cserépkályhát állított elő szép kivitelben, feltűnést keltve különböző kiállításokon.

Az I. világháborút követő években a német és a cseh porcelánipar nehéz helyzetben volt. A német gyárak jelentős része szüneteltette az üzemet, vagy a súlyos szénhiány miatt kénytelen volt az égetést fatüzelésre átállítani. Ha a szakszervezetek és hatóságok határozott fellépése miatt nagy számban nem is bocsájthatták el a munkásokat, de a termelés csak nagyon szűkre szabott keretek között folyt. Ilyen körülmények között Magyarország 1922-ben mindössze kb. 1200 tonnát importált különböző edényárukból. Pedig a kereskedelem készletei már régen teljesen kimerültek. Így nem csoda, hogy a porcelántermékek ára a fogyasztók részére szinte elérhetetlen magasságokba emelkedett. A vásárlóközönség inkább csak az olcsóbb fajansz használati edényekre gondolhatott, de a hazai üzemek nagyobb mennyiségben ezt nem tudták gyártani. Ilyen körülmények között, a felvázolt hazai és nemzetközi viszonyok mellett alakult meg a szátoki kerámiaüzem.

A szátoki gyár alapításának elgondolása először az volt, hogy Szátok községben egy kisüzemet létesítenek, amelyet agyagedények gyártására rendeznek be. A község Romhánytól 4 km-re van, Romhányból ebben az időben csak kocsival lehetett megközelíteni. A műhely alapításának gondolatát először Wollner Fülöp szátoki kiskereskedő tervezte el, majd váltotta tervét valóra.

Az első világháború után a lakosság életszínvonala nagyot zuhant. Az árak a magasba szöktek. A munkások bére igen alacsony, a parasztság helyzete a négyévi háborúskodás után kétségbeesítő volt. Ebben az időben sorra létesültek a kis agyagipari műhelyek Magyarországon, mint például Basaharcon, Kisvárdán, Esztergomban. Az olcsó edény nagyon keresett árucikk volt, s ez a körülmény sarkallta Wollnert is arra, hogy fazekasműhelyt létesítsen, mivel Szátok környékén olyan agyagot vélt felfedezni, amely jó a fazekak készítéséhez, mázolásához. A fazekasműhely építését 1920-ban kezdték és 1921-ben épült fel. A mester maga Wollner volt, egy segéddel dolgozott. A műhelyben

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

cserépedényeket, fazekakat, vázákat, virágcserepeket készítettek. A munkát kézzel végezték. A termelés akadozva ment, mert a vasútállomás 5 km-re volt, Romhányban, ami az áru elszállítását is körülményessé tette.

A termelés alacsony színvonalát, akadozását és természetesen a meggazdagodási lehetőséget látva Wollnerhez egy Himfy nevű ügyvéd is társult, akinek azonban kevés volt a pénze. Himfy társulása bizonyára nem lendítette fel a vállalkozást. Két földbirtokos; Schweitzer Iván és Cseh Zsigmond 1922-ben szintén társult Wollnerékhez. Nem elégedtek meg a műhely teljesítményével, és ezért elhatározták, hogy a termelés, a profit érdekében kibővítik. Kibéreltek egy nagyobb épületet Szátokon és itt folytatták a gyártást. A termelt cikkek árára, illetve a termelés alakulására vonatkozóan sajnos nincsenek konkrét adataink. Benkő Árpád szerint a termelés még ekkor is akadozva ment, és a bővített üzem létszáma kb. 10-12 fő volt.

A műhelyben a magyar munkások mellett, – akik a pécsi Zsolnay-gyárból jöttek, mint pl. Kisztner János – német szakmunkások is dolgoztak. Azt is tudjuk, hogy Wollner később kivált az üzletből, mivel a tőkéje komolyabb vállalkozáshoz kevésnek bizonyult. Schweitzer, Himfy és Cseh ugyanis komolyabb, több profitot biztosító áruk termelésére akartak berendezkedni.

Wollner kiválása után szerény alapokon 2 segéddel folytatta tovább az áruk gyártását. Schweitzerék dísz tárgyak készítéséhez is hozzáfogtak, amelyhez viszont a szátoki agyag elégtelennek, rossznak bizonyult. 1922-ben az agyagot már Pilisvörösvárról hozták, amely piros színű, könnyen munkálható nyersanyag volt. A műhelyben dolgozott már egy Balázs György nevű festő is, aki szintén a pécsi Zsolnay-gyárból jött. Edényeiket „Ignifer szavatolt tűzálló edény” név alatt hozták forgalomba. A műhelyben a szakmunkások havi bére 200-250 korona volt.

1923 őszén a társak anyagi ereje teljesen kimerült és az üzem léte forgott kockán. Szükség volt tehát arra, hogy tőke után nézzenek. Az Angol–Magyar Bank Rt. finanszírozását sikerült is biztosítani és ekkor kapja meg az üzem a Szátoki Agyagipari Rt. nevet. A bank egy komoly, gépesített üzem létesítését határozta el a nagyobb termelés, nagyobb profit érdekében. A létesülendő új üzemhez több munkáskézre is szükség lett volna, ezért 10-12

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

család részére megkezdtek a lakóépületek építését. Közben a kis műhely tovább folytatta a termelést. Az áruk választéka tovább bővült. A különböző edények mellett teáskészleteket, vázakat és egyéb használati cikkeket készítettek. Az edényeket és a többi árut belülről angobolták, ami annyit jelent, hogy a durva, félkész termékeket egy híg, festékes masszába mártják, majd festékkel díszítik. A műhelyben 1 festő, 1 formaöntő, 3 korongos, 2 kályhás és 5 segédmunkás dolgozott. Érdekes, hogy 1923-ban már kályhások is dolgoztak, aminek az a magyarázata, hogy cserépkályha-csempéket is gyártottak, bizonyára még kis mennyiségben.

Az üzemben a segédmunkások feladata az anyag előkészítése, égetése volt. A készáru szekereken kellett Romhányba szállítani, ahonnét vasúton vitték az ország minden részébe. A nyersanyagot is csak Romhányból tudták Szátokra szállítani. Ez költséges szállításnak bizonyult. A szállítás költséges volta is befolyásolta a műhely ingadozó termelését. A műhely létesítése már eleve elhamarkodott lépés volt, ugyanis a szátoki agyag kevésnek és rossznak bizonyult, így az ország más vidékeiről kellett a nyersanyagot szállítani. Ennek ellenére a szátoki kezdeményezés nem volt hiábavaló, hiszen az alapja, megkezdése lett egy jóval nagyobb gyárnak.

A Szátoki Agyagipari Rt. név alatt működő üzem vezetői a nehézségeket látva elhatározták, hogy Szátokon az építkezést abbahagyják és a szomszédos Romhány községben folytatják tovább, illetve kezdik meg egy nagyobb üzem építését. Ez az elgondolás célszerűnek bizonyult, hiszen Romhány községben vasútállomás is volt már, így a Szátokon mutatkozó szállítási nehézségeket egyszeriben meg tudták oldani. Az is közrejátszott az üzem áttelepítésénél, hogy Bánk és Felsőpetény környékén található kitűnő képlékenységű, kiválóan önthető agyag szintén könnyen szállíthatóvá vált a vasúton Romhány községbe. Az itt található nyersanyagot kezdte alkalmazni a gyár.

1922 kora tavaszán Romhányban a vasútállomással szemben lévő üres telekrészen elkezdtek az építkezést. Schweitzer, hogy a vállalkozásban biztosítva legyen a részvénye, hajlandó volt szátoki birtokából egy megfelelő nagyságú földrészt elcserélni Romhány közepén, a vasúthoz közel lévő akácos telekért. Az építkezést Romhány község képviselő-testülete is nagyban támogatta, s a támogatásért cserébe feltételként szabta meg, hogy kedvezményes áron jusson téglához, cseréphez, továbbá leszögezte, hogy amennyiben a gyár

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

bevezeti a villanyt, akkor a faluban is köteles legyen azt megtenni. 1923 őszén aránylag rövid idő alatt befejezték az üzem építését. A romhányi üzemet kőedénygyártásra tervezték és rendezték be, de emellett már foglalkoztak a cserépkályhacsempe gyártásával is. A szátoki üzem használható berendezéseit átszállították Romhányba, ahol még hosszú ideig használatban voltak. Szakmunkásokat a pécsi Zsolnay-gyárból toboroztak és a felépült üzem mellett lévő lakásokban helyezték el őket. Lakást azonban csak a messziről idejött munkásoknak biztosított az üzem az 1920-as években. 1924-25-ben érkeznek a gyárba Pécsről a Zsolnay-gyár szakmunkásai, akik nagy tapasztalattal, szervezőkészséggel rendelkeztek. Rögtön a termelés irányítását bízták rájuk a gyár tulajdonosai.

Az üzem igazgatója az üzem megindulása idejében Schweitzer Iván volt, de az Angol–Magyar Bank Rt. is küldött egy Havas Károly nevű igazgatót, és így két igazgató állt az üzem élén. Az egyik a banktőke képviselője, a másik pedig az ipari tőke képviselője volt. A bank tehát közvetlenül részt kért az üzem irányításából is. Az Angol–Magyar Bank Rt. minden eshetőségre biztosította magát, és ezért biztosította a kb. 300 kataszteri hold Schweitzer-féle birtokot. A pécsi Zsolnay-gyárból érkeztek Romhányba Benicsek Károly, Benicsek András, Eichert József, Berényi Ferenc, Kisztner János, Horváth Géza. Az új gyárban sokan olyanok is munkát vállaltak, akik már a Szátoki Agyagipari Rt.-nél is dolgoztak, mint például Dóbiás Lajos és Oravec András. Az újonnan alapított gyár a kezdeti időszakban 40-50 romhányi lakosnak biztosított megélhetést, s ez a szám a későbbiekben fokozatosan emelkedett. A romhányi gyárat eredetileg kőedények gyártására tervezték, de mint korábban már említettem, foglalkoztak cserépkályhacsempe gyártásával is. A cserépkályhacsempe gyártásához azonban megfelelő műszaki emberre is szükség volt. Szátokon a cserépkályhacsempe gyártásával egy Kurt Müller nevű német szakmunkás kezdett foglalkozni. Müllernek nagy hasznát vették volna Romhányban is, de ő még Szátokon meghalt. A romhányi üzemnél fiai Otto Müller és Kurt Müller vették át a műszaki vezetést. A mész-kőedény-gyártás úgy látszik nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket, gyenge minőségűnek bizonyult. Ezért 1925 őszén a kőedénygyártást teljesen abbahagyták, és egyre inkább rátértek a nagyobb keresletű cserépkályhacsempe gyártására. Az 1925-ös üzleti évben 660 cserépkályhacsempét gyártottak, 1926-ban pedig már 1296 darabot.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

Müller fiai közül egyik sem volt szakember, és így az ő vezetésük alatt a gyár termékeinek minősége tovább esett. 1927-ben szakképzettségük hiánya miatt felmentették őket a gyár műszaki vezetése alól, majd a részvényesek Németországból egy Neumann Herman nevű szakembert hoztak a gyár élére. Neumann nagy szakértelemmel kezdett a munkához. A gyártást teljes egészében átállította a cserépkályhacsempe gyártására. Ekkor már a körkemencén kívül 3 db négyszögletes, fekvő kemencéje is volt az üzemnek, és ezen kívül egy kisebb kemencét is építettek a termelés fokozása érdekében.

Neumann megérkezése után nagy változás állott be az üzemben, hiszen nagymértékben javult az áruk minősége. Neumann egy új típusú mázt kísérletezett ki. Szép, tetszetős színű mázzal és mintával gyártották a

Nagybátony-Újlaki Egyesült Iparművek Rt. Lloyd Kerámia gyárépülete

Forrás: <http://postcards.hungaricana.hu>

cserépkályhacsempeket. A gyár hírneve rövidesen ismertté vált az egész országban. A keresletet már ekkor sem tudták kielégíteni. Az 1927-es év azért is nevezetes a gyár történetében, mert ekkor fuzionált az Angol-Magyar Bank Rt-hez tartozó Nagybátony-Újlaki Egyesült Iparművek Rt-hez. A gyárban alkalmaztak ugyan különböző gépeket, de a kézi erővel végzett munka jelentősebb volt. Az agyagiparban ugyanis igen komplikált volt a gépek alkalmazása, különösen a mintázásnál, öntésnél, formázásnál. Ezeket a munkákat egészen 1963-ig kézi erővel végezték.

A Romhányi Cserépkályhagyár működésének kezdeti időszaka 1927-ben lezárult, a fúzió után tovább folyt a gyár termelése, illetve bővítése. 1928-29-től már épületkerámia-gyártással is kezdtek foglalkozni, többek között burkolólapok gyártásával. Az 1929-es gazdasági világválság után, 1931-ben megkezdték a falicsempék gyártását is. A munkások létszáma

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

1930-ban már 60-70 fő volt, heti bérük pedig a szakmunkásoknak 20-30 pengőt, míg a segédmunkásoknak 14-16 pengőt tett ki. Az elkövetkezendő évtizedekben a gyár kapacitása és hírneve tovább növekedett, a térség életében kulcsfontosságú szerepet töltött be. Mi sem bizonyítja ezt jobban, minthogy a Corvin áruház kerámiáját, a Vígszínház kávézójának falburkolatát, valamint a Lukács- illetve a Gellért-fürdő kerámiáját is ebben a gyárban állították elő. Szomorú aktualitás azonban, hogy a nagy múltú és neves romhányi kerámiagyártás igen nehéz helyzetben van. Az egykori gyár a rendszerváltás időszakában 3 részre szakadt, s ezek közül napjainkban már csak egy működik.

LAKÓHELYÜNK HONISMERETI FOLÓYÓIRAT

2015. (II. évfolyam) 1. szám

ISSN: 2064-8286

IMPRESSZUM

A folyóirat alapításának éve: 2014

A folyóirat profilja: Honismereti tudományos-ismeretterjesztő

ISSN: 2064-8286

Kiadja: Lakóhelyünk Történelmi Honismereti Egyesület, 2654 Romhány, Május 1. telep 1.

Felelős kiadó: Mészáros Ádám

Főszerkesztő: Mészáros Ádám

Elérhetőségek:

<http://folyoirat.lakohelyunkegyesulet.hu/>